

סימן א

הקם לזמן קצר באמצע הלילה ודעתו לחזור לישון מתי יברך ברכת על נטילת ידיים (או"ח סי' ד')

פתיחה

יש לדון להלכה במי שקם באמצע הלילה לאיזה צורך קצר, כגון לשתות מים, ולכן נטל ידיו כדי שיוכל לברך על שתייתו^א, ודעתו לשוב לישון מיד שינת קבע נוספת, האם יברך אז על נטילתו, וא"כ, האם יברך שוב בבוקר בקומו מהשינה השניה. או שלא יברך אז, ויברך רק אחר גמר שנתו בבוקר. או שמא בכה"ג הפסיד הברכה, ולא יברך באמצע הלילה, וגם לא בבוקר, שמאחר שנטל ידיו ולא בירך בלילה, הפסיד הברכה ולא יוכל לברך גם בבוקר. ויש לדון תחילה בנטילה של הבוקר, על מה נתקנה, ומאיזה טעמים, וכמו"כ יש לדון בנפק"מ בין הטעמים, ולפי"ז יש לחזור ולדון בנד"ד בס"ד^ב.

בבוקר "כי מתער אומר אלהי נשמה
שנתת בי טהורה" וכו'. ומנו שם כל סדר
ברכות השחר, ושוב אמרו שם "כי
טעמי נטילת ידיים בבוקר לדעת
הרא"ש
איתא בברכות (דף ס' ע"ב) על הקם

א. ויש לדון האם הוא מחוייב ליטול ידיו ולהסיר הרוח רעה כדי שיוכל להסתובב בביתו, ובכדי שיוכל לברך ולשתות מים וכד', או די שיהרהר הברכה, או שיוכל לברך בעוד ידיו טמאות (ורק ינקה במידי דמנקי). ולענ"ד מן הדין יוכל לנקות ידיו במידי דמנקי ולברך ולהסתובב בביתו. אכן ראוי להחמיר לדברי הזוהר והמקובלים שיסיר הרוח רעה מידיו ואז יברך ויסתובב. ולקמן יתבאר דין זה. ושו"ר שכן העלה בשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ב'), ועיי"ש באורך שהעלה להקל מן הדין עיי"ש. וע"ע בילקו"י (תשס"ד עמ' ש"ג והלאה, ובעמ' שניו שנו"ז), ובמשנ"ב (סי' ס"ב סק"ח), ואכמ"ל.

ב. ע' מש"כ אלי בעניין זה מו"ר מח"ס אורחותיך למדני שליט"א (בח"ה סי' א', וע"ע שם בח"ד סי' ג').

על נטילת ידים אלא במקום שמצינו שתקנוה חכמים ז"ל כגון הנוטל ידיו לאכול. וגם תקנוה בבוקר כשקם ממתתו וידיו מטונפות שמשמשות במקום הטינופות ויש לו להתפלל צריך ליטול, כדכתיב ארחץ בניקיון כפי וגומר. ותקנו ברכה כיוצא בזה אם עשה צרכיו וקנח או לקטנים ושפשף ורוצה להתפלל, יטול ידיו ויברך ענ"י. אבל כל היום כשעושה צרכיו או הטיל מים, אם רוצה ללמוד אינו צריך לברך על נטילת ידים כי אם אשר יצר. ואם הוא נוטל ידיו כשרוצה להתפלל, אם לא עשה צרכיו אינו צריך לברך על נטילת ידים, שלא תקנוה אלא בבקר כשידיו מטונפות שמשמשות במקום הטונפות ועשה צרכיו" ע"כ.

המבואר מכל דבריו, שטעם תקנת הנטילה בבוקר היא כדי שיוכל האדם להתפלל, שאין להתפלל כשידיו מטונפות, וציוו חכמים לטהר ידיו ע"י נטילה, ולכן יש לברך על הנטילה, דכיון שבליה מסתמא נגע בידיו במקומות המטונפים, לכך חייב לטהר ידיו לתפלה, ולכן יברך על הנטילה. אך אין טעם הנטילה משום עצם מה שהגיע הבוקר, כשאר ברכות השחר שמברכם בתחילת היום, אלא טעם הנטילה והברכה רק משום הכנה לתפילה, ולכן ה"ה שיש ליטו ולברך לפני תפילת מנחה או ערבית

משי ידיה, לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים" ע"כ. והובא כל זה ברי"ף שם (י"ד ע"ב). וצריך לברר טעם חיוב נטילה זו, ונחלקו בזה המפרשים, ונפק"מ איכא כפי שנבאר בע"ה.

הנה כתב שם הרא"ש בפסקיו (פ"ט סי' כ"ג) וז"ל "כי משי ידיה אומר ברוך אקב"ו על נטילת ידים, לפי שידיו של אדם עסקניות הם, ואי אפשר שלא ליגע בכשר המטונף בלילה, תיקנו ברכה קודם שיקרא ק"ש ויתפלל. וראוי היה לברך על נקיות ידים, אלא על שם שתיקנו בנטילת ידים לאכילה לברך ענט"י, לפי שצריך ליטול מן הכלי, והכלי שמו נטלא בלשון הגמרא, לכך תיקנו נמי לברך על נטילת ידים. ונראה שאם אין לו מים ומנקה את ידיו בצרור ועפר, שמברך על נקיות ידים, דחייב אדם לנקות ידיו בשעת תפלה כדאמר לעיל (דף ט"ו ע"א) דכתיב ארחץ בנקיון כפי. מזה יש ללמוד דהוא הדין בתפלת המנחה ובתפלת הערבית, אם עשה צרכיו ונוטל ידיו, מברך על נטילת ידים. אבל כל היום כשעושה צרכיו אין צריך לברך כי אם אשר יצר, דלא נתקנה ברכת על נטילת ידים כי אם לסעודה ולתפלה כי הך דהכא" עכ"ל.

ועוד כתב הרא"ש בתשובה (כלל ד' סי' א') וז"ל "כללא דמילתא, אין לברך

ג. וע"ע בברכות (דף י"ד סוף ע"ב) "ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה, יפנה, ויטול ידיו, ויניח תפילין, ויקרא קריאת שמע, ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה". וע' בדברי הרא"ש לקמיה.

(וה"ה כל תפילה^ד, וכן ק"ש של לילה), אם אכן ידיו מטונפות, כגון שעשה צרכיו, ולכן כתב הרא"ש שיטול ידיו ויברך (וכן אפילו בסתם ידיים).

ולכאורה היה נראה לפי"ז, שמי שקם לפנות בוקר ורוצה ללמוד תורה, שלא יברך אז על הנטילה, שהרי אין דעתו להתפלל אז אלא רק בעוד כמה שעות בסיום לימודו, ועל לימוד תורה לא מצינו שתיקנו ליטול ידיו^ה, וכדכתב

ודברי הרא"ש הנ"ל הבאו בטור (או"ח סי' ז). וכ"ג הגאונים, כמבואר בשו"ת הגאונים (גאונים קדמונים סי' פ"ט) "לא סגי ליה בנטילת ידיים של שחרית, אלא בכל סעודה ובכל תפילה

ד. וכ"ד כמה ראשונים, ע' מחזור ויטרי (סי' ע"ה) שכתב "כשהגיע עת תפלת מנחה נוטל ידיו וצריך לברך". אכן בסדר רב עמרם גאון כתב להדיא "וכשמגיע עת תפלת מנחה נוטל ידיו ואינו צריך לברך".

ה. ואף שכתב מרן הב"י (או"ח סי' צ"ב סוף סע' ו') "כתב הכל בו (הלכות תפילה סי' י"א) בשם ה"ר יצחק, בשעת תפילה ובשעת תלמוד תורה, יזהר שלא יגע בבשרו בידיים כי אם עד הפרק העליון הנקרא קובדו ובצוארו עד החזה" ע"כ. וכ"פ שם הרמ"א (בסע' ז') "ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה (כל בו)", וע"ע במשנ"ב (סי' ד' ס"ק מ"ט). מ"מ ברכה לא מצינו על זה. וגם על דברים אלו יש חולקים, ולא נזכר ברמב"ם כלל שאסור ליגע בידיו במקומות המכוסים בשעת לימוד תורה. (אכן כתב הרמב"ם שהמשכים ללמוד יטול ידיו לפני שלומד תורה, ע' לקמן), ואכמ"ל. (מאידך, ידוע כמה החזו"א זצ"ל הקפיד בזה, וע"ע בשו"ע או"ח סי' ד' סע' י"ח).

אכן באמת מצינו דעת כמה ראשונים שתיקנו לברך גם על נטילה לפני לימוד תורה. ז"ל ר"ת בספר הישר (סי' ש"פ) "חייב אדם לברך על נטילת ידיים על כל פעם שייטול ידיו. מכאן דמצוה לרחוץ משום ניצוצות כדאמרינן ביוצא חייב לברך דנטילה זו לנקות עצמו שיהא ראוי לקרות בתורה ולשאר מצות, ואמרינן בברכות כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין" וכו' ע"כ. וכ"כ בסידור רש"י (סי' ק"ג, וכ"ה בשו"ת רש"י סי' רס"ז), שאף על דברי תורה מברך (וצ"ע שם בסי' קכ"ח שכתב שכשנוטל למנחה א"צ לברך. ואולי יש לחלק בין סתם ידיים שלא מברך אף לתפלה, וכדעת הר"ן כדכתב הב"י בסי' צ"ב, ומש"כ בסי' ק"ג לברך בכל דבר שבקדושה, מיירי כשיודע שידיו מטונפות. והכי מוכח למדקדק שם). וע"ע בכל בו (הלכות נט"י סי' כ"ג) שהביא דעות שמברך על נט"י לתורה (וע' במג"א סי' צ"ב סק"ד, ובפמ"ג סי' ד' א"א ס"ק כ"ו).

אמנם בספר הבתים (שער נט"י שער ראשון) כתב "יש מן הגדולים שכתב, כמו שצריך נט"י לק"ש ותפלה, כן צריך להנחת תפלין ולתלמוד תורה. ויש מן הגדולים שכתב לשכל הברכות

דעתו להתפלל עדיין (וע' במחה"ש על המג"א ס"ק י"א).

ונראה לי טעמו, שכיון שדעתו להתפלל בהמשך, בעוד כמה שעות, חשיב הכל כדבר אחד, וכאילו עומד להתפלל כעת. וכיוצ"ב כתב המג"א (ס"ק י"ב) בדעת הרא"ש "וא"כ ה"נ, אע"פ שלא הגיע זמן תפלה, כיון שסופו להתפלל מברך". והא ראייה, ממש"כ הרא"ש בסיום דבריו, שאם אחר שלמד שב וחזר לישון "קודם היום" (כ"ש אחר שהאיר היום, ודו"ק), דהיינו שכבר נטל ידיו ע"ד להתפלל בהמשך, אלא ששוב התעייף וחזר לישון, כתב הרא"ש שאף שינן, כל שלא עשה צרכיו, לא יברך, "כי שינת עראי היא", הרי שאף שהפסיק בלימוד ושינה, הוי הכל עראי, וכאילו לא הפסיק, ובאמת נטילתו ע"ד תפילה היא, ולכן יברך מיד בקומו ללמוד, כיון שדעתו להתפלל מיד אחרי הלימוד.

הרא"ש בתשובתו להדיא "אם רוצה ללמוד אינו צריך לברך על נטילת ידים". ואז כשירצה להתפלל בעוד כמה שעות, לא יברך, שאין טעם לברך, מפני שידיו עדיין נקיות. ורק אם יטנף ידיו קודם התפלה אחר שלמד, כגון שהתפנה שוב, רק אז יברך לפני התפילה. כך היה נראה לכאורה.

אכן באמת ז"ל הרא"ש בתשובתו שם "והמשכים ללמוד יברך ענ"י ואשר יצר ואלהי נשמה וכל סדר הברכות עד ברכת התורה וברכת התורה בכלל, וילמוד, ופרשת התמיד לא יקרא עד שיאיר היום, וכן אשר נתן לשכוי בינה לא יברך אלא ביום¹. ואם השכיב עצמו לישן קודם היום, ונטל ידיו להתפלל, אין צריך לברך ענ"י אם לא עשה צרכיו, כי שינת עראי היא² ע"כ. הרי שכתב הרא"ש בפשיטות שאף הקם לפנות בוקר כדי ללמוד, יברך אז בקומו ענ"י, אף שאין

צריך נט"י וכו', ויראה לי שהראיות שהביאו על דבר זה, אין להם עיקר, ולא מצאנו בביאור שיצטרך נט"י אלא לאותן דברים שכתבנו למעלה. מ"מ טוב להחמיר וליטול ידים לתפלין ולת"ת ולכל דבר שבקדושה, אבל לא יברך על נטילה זו, שאין מברכין אלא על הדברים שידענו בביאור שנצטוינו בהם מן התורה או מדברי סופרים וכו'. והר"ם כתב וכו', וכל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לק"ש ותפלה מברך וכו', ומלשון הר"ם שמענו שאין מברכין אלא לק"ש ולתפלה ולאכילה, וכן שמענו שמברך ענט"י קודם שיטול ידיו וכו' עכ"ל.

ו. ע' שו"ע (או"ח סי' מ"ז סע' י"ג) שפסק כן.

ז. ודברי הרא"ש הנ"ל הובאו בב"י (או"ח סי' ד' סע' כ"ב) וכתב "ונראה דאין צריך לברך דקאמר, לאו דוקא, דנטילה נמי לא בעי, כדיהיב טעמא משום דשינת עראי היא, כלומר ולא חיישינן בה שמא נגע במקום המטונף". והעיר ע"ז הדרכ"מ (סק"א) וכתב "אמנם מדברי הרשב"א בתשובותיו (ח"א סימן קצ"א) משמע דאין לחלק בין שינת קבע לשינת עראי" ע"כ. וע"ע בכה"ח (סי' ד' אות נ'), וע' לקמן.

להתפלל, אז יברך. ולכן אם נטל ידיו כשקם באמצע הלילה וחזר לישון שינת קבע, נראה לי שלא הפסיד הברכה בקומו שוב בבוקר, שהרי אחר שישן שוב, מן הסתם טינף ידיו, ולכן הוא מחוייב כעת ליטול ולברך לפני תפילתו. וע' לקמן^ה.

דעת הרמב"ם כדעת הרא"ש

כתב הרמב"ם בהלכות ק"ש (פ"ג ה"א) "הקורא את שמע רוחץ ידיו במים קודם שיקרא" (ועיי"ש). ובהלכות תפילה (פ"א ה"א ה"ב וה"ג) כתב "חמשה דברים מעכבין את התפלה אף על פי שהגיע זמנה, טהרת ידיים^ט וכו'. טהרת ידיים כיצד, רוחץ ידיו במים עד הפרק, ואחר כך יתפלל" ע"כ. "במה דברים אמורים שאינו מטהר לתפלה אלא ידיו בלבד, בשאר תפלות חוץ מתפלת שחרית, אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואחר כך יתפלל". ועוד כתב (בפ"ז ה"ד) כשהביא כל סדר ברכות השחר, אחר שהביא כמה ברכות שבירך כבר מיד בקומו "כשנוטל ידיו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על

אכן אם עשה צרכיו לאחר שנטל ובירך, כגון שבסוף לימודו הוצרך להתפנות שוב לפני התפלה, נראה פשוט שלדעת הרא"ש יברך שוב (ולכן ברור שאם יודע שיצטרך להתפנות לפני התפלה, לא יברך בבוקר, וכ"כ הביאור הלכה בשם החי"א). ואפילו אם בירך בבוקר ענ"י ממש לפני התפילה, ואדכי והכי שוב עשה צרכיו או טינף ידיו קודם תפלתו, נראה פשוט שלדעת הרא"ש יברך שוב, כדמוכח בדבריו. ושור"ר שכ"כ החי"א (כלל ז' סע' ו', והובא בביאור הלכה סי' ד' סע' א' ד"ה ואפילו. אך ע' בב"ח, ובמג"א ס"ק י"ב) "כשבירך מקודם ואח"כ יפנה, להרא"ש צריך לחזור ולברך. ואף דלא קי"ל הכי, מ"מ נכון ליזהר בזה" ע"כ. ועיי"ש, וע' לקמן.

והנה לכאורה ברור, שלטעמו הרא"ש מי שקם באמצע הלילה, ודעתו לחזור לישון (שינת קבע), ודאי אין לו לברך אז כלל, שהרי אינו הולך להתפלל, אלא דעתו לישון. ורק בקומו שוב ע"ד

ח. וע' לקמן שהבי" כתב שהרא"ש מודה גם לטעם שצריך להסיר הרוח רעה.

ט. וע' בב"י או"ח (סי' צ"ב סע' ה') שדעת הרמב"ם והרי"ף והרשב"א לחלק בין ק"ש לתפלה, לעניין הצורך לחזר אחר מים כשאינם מזומנים לו, שק"ש שזמנה קצר יחסית, לא יחזר אחר מים אם אין לו, אלא ינקה בכל מידי דמנקה, ולתפלה יחזר. וכ"פ שם מרן הב"י ובשו"ע. אכן הרמ"א ברכ"מ שם (סק"ב) פסק כהתוס' וסיעתם דאף לתפלה אין לחזר, ועיי"ש.

י. ועיי"ש בהשגת הראב"ד לעניין רחיצת רגליו, וע' בב"י או"ח (סי' צ"ב סוף סע' ה'), ובפמ"ג (סי' ד' א"א סוף סק"א), ובמשנ"ב (סוף סק"ב), ובבן איש חי (שנה א' פרשת תולדות אות א').

על נטילת ידים, שזו מצות חכמים שנצטוונו מן התורה לשמוע מהן, שנאמר על פי התורה אשר יורוך" ע"כ. (ועיי"ש בהלכה ו' שצריך כלי"י, ורביעית"י, ועוד). ומשמע להדיא מכל זה, שדעת הרמב"ם כדעת הרא"ש^{טו}, שטעם הנטילה בבוקר היא כדי לטהר הידים לפני התפילה, וק"ש, והיינו לפני כל תפילה^{טז}. וכ"כ בספר הפרדס (שער תשיעי).

וכן עולה להדיא בבאור דעת הרמב"ם, מדברי מרן הב"י (או"ח סי' צ"ב סע'

נטילת ידים"א ע"כ. וברור שנטילה זו היא הנטילה שביאר לעיל שיש ליטול לפני התפלה. ועוד כתב (בפ"ז ה"י) "המשכים לקרא בתורה קודם שיקרא קריאת שמע בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה, נוטל ידיו תחלה" ע"כ. ואפשר שטעם נטילה זו הוא משום התפילה שאח"כ, וכדכתב הרא"ש.

ובהלכות ברכות (פ"ו ה"ב) כתב הרמב"ם "כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לקריאת שמע"י בין להפלה, מברך תחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו

יא. והובא בשו"ע או"ח (סי' מ"ו סע' א'). וע' לקמן.

יב. וראיתי בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' רצ"ג) שכתב על זה "ומה שכתב הרב פ"ו מהלכות ברכות כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לקריאת שמע בין לתפלה מברך תחלה אקב"ו על נטילת ידים, ומשמע שעל התפלה וק"ש מברך על נטילת ידים, התם בק"ש ותפלה של שחרית איירי. תדע, שהרי בק"ש ותפלה לא הזכיר נטילה אלא לשון רחיצה" ע"כ. ועיי"ש. ולכאורה דבריו מחודשים מאד. (וע"ע בשו"ת מחזה אליהו ח"א סי' י"א).

יג. ולכאורה תימה על מרן הב"י שלא עמד על כך שהרמב"ם הצריך כלי. ושור"ר שכבר עורר בזה הערוך השולחן (סי' ד' סע' י'), והובא ביבי"א (ח"ט או"ח סי' ק"ז אות י"א).

יד. ומלשון מרן השו"ע (או"ח סי' ד' סע' ו') מבואר שא"צ רביעית (ובב"י הביא מקורו מארחות חיים הלכות נט"י סי' ב' בשם הר"מ בתשב"ץ קטן סי' רפ"ה. אכן הכה"ח אות כ"ו כתב שלא יברך בפחות מרביעית), ועוד מבואר שם (סע' ז' וסע' כ"ב) שא"צ כלי (והיא דעת הרא"ש הר"ן והמרדכי), אלא שלכתחילה יטול מכלי כטעם הרשב"א והזוהר. (אכן גם הרמב"ם עצמו כתב שאם אין לו מים, ינקה בצרור ומים, וא"כ מבואר כלי אינו לעיכובא לתפלה. אכן נראה שלרמב"ם לא יברך בכה"ג, וא"כ כלי לעיכובא לברכת ענט"י). וכ"כ שם הרמ"א בדרכ"מ (סק"א) בשם המרדכי (ברכות סי' קצ"ב) שא"צ כלי, וכ"פ הרמ"א (בסע' ו') להדיא "מיהו אינו מעכב, לא כלי"י וכ". וכן מדוייק מלשון השו"ע שכתב "טוב". ועיי"ש במשנ"ב, ובביאור הלכה (ד"ה לקמן), ובכה"ח (אות י' ואות כ"ז) ובשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א אות ה'), ובמש"כ ע"ד בשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות י"א).

טו. אמנם ע' לקמן שיש מחלוקת ביניהם, דלדעת הרמב"ם צריך כלי, ולדעת הרא"ש א"צ כלי. טז. וז"ל מרן השו"ע (או"ח סי' ד' סע' כ"ג) "לא תיקנו נטילת ידים, אלא לק"ש ולתפלה,

ה') שכתב וז"ל "אבל מדברי רבינו (בסי' רל"ג) נראה שסובר דידים של היסח דעת צריכים נטילה לתפילה, אף על פי שאינו יודע להם שום לכלוך. וגם הרמב"ם כתב בפ"ד מהלכות תפילה (ה"א) שאחד מהדברים המעכבים את התפילה היא טהרת הידים, ואח"כ (ה"ב ג') כתב טהרת הידים כיצד רוחץ ידיו במים עד הפרק ואח"כ יתפלל במה דברים אמורים שאינו מטהר לתפילה אלא ידיו בלבד בשאר תפילות חוץ מתפילת שחרית אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואח"כ יתפלל. נראה מדבריו דבכל התפילות צריך לרחוץ ידיו אף על פי שאינו יודע להם שום לכלוך כשם שהוא צריך ליטול ידיו לאכול פת. ובפ"ו מהלכות ברכות (ה"ב) כתב כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לק"ש בין לתפילה מברך תחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים" ע"כ.

וסי"ם שם הב"י וכתב "וכיון דהרמב"ם ורבינו ואבי העזרי מסכימים דידים של היסח דעת צריכים נטילה לתפילה אף על פי שאינו יודע להם שום לכלוך, הכי נקטינן. ומיהו לענין ברכה

לא ראיתי נוהגים לברך על נטילת ידים לשום תפילה, חוץ מנטילת שחרית לבד, וטעמא דמסתבר הוא, כיון דאיכא מ"ד שאין צריך ליטול", ספק ברכות להקל" עכ"ל הב"י (וכן פסק הרדב"ז בח"ד סי' רצ"ג). וכ"פ שם בשו"ע (או"ח סי' רל"ג סע' ב') "אם יש לו מים, צריך ליטול ידיו כדי להתפלל, אף ע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך". וכ"פ לעיל (סי' צ"ב סע' ה') "רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפילה, אם יש לו מים, אף על פי שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך" ע"כ.

ומבואר מכל זה, שדעת הרמב"ם כדעת הרא"ש, שטעם נטילה של הבוקר משום תפילת שחרית, וכן יש לברך לפני כל תפילה.

ושו"ר שכ"כ הביאור הלכה (בסי' ד' סע' א' סוד"ה ואפילו) להדיא וז"ל "וגם מהרמב"ם משמע שסובר כהרא"ש דהעיקר ניתקן נט"י בשביל התפלה ולא בשביל בריה חדשה, מדסובר דצריך לברך לכל תפלה (בפרק ד' מהלכות תפלה הלכה ג'), והובא בב"י לקמן (בסימן צ"ב) "ה" ע"כ. וכ"כ בשו"ת מכתב

אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה, אא"כ הוא ישן על מטתו ערום, שאז אסור להזכיר את השם עד שינקה אותם" ע"כ. וע' לקמן בביאור דעת מרן.

יז. היינו דעת הר"ן בפסחים (כ"ה ע"א ד"ה דילמא) שהביא הב"י שם לעיל מינה, דסבר דסתם ידים של היסח הדעת כשרות לברכות ולתפלה, והביא הטור דעה זו בשם י"א. וכ"ד ראשונים נוספים.

יח. וראיתי מי שכתב שהרמב"ם סובר כדעת הרשב"א דלקמן, ולענ"ד אין זה עיקר כלל.

אלא לק"ש ולתפלה" עכ"ל (והובא בב"י סוף סע' כ"ג).

ומשמע דמסקנת דבריו שאפשר לברך ברכות בסתם ידים שאחר השינה, לפני שנוטל ידיו², וחייב לברך עובר לעשייתן. וכן מוכח מסידור הרמב"ם ברכות אלו, שמברך כמה ברכות מיד בקומו, עוד לפני שנוטל ידיו, וכמבואר.

וב"כ הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"ו ה"ב) "מברך תחילה". וכן מבואר להדיא בשו"ת פאר הדור (סי' ק"ד) להרמב"ם, עיי"ש. וכ"כ תלמידי הר"ר יונה (בדף מ"ד ברי"ף בד"ה כי שמע) בדעת הרמב"ם (אלא שתמהו שם עליו). וא"כ לדעת הרמב"ם והרא"ש, יש לברך ברכת ענ"י לפני הנטילה, עובר לעשייתן, ככל ברכות המצוות (פסחים ז' ע"ב, ורמב"ם הלכות ברכות פרק י"א הלכות ה' ו' ז'). ואף שידיו מטונפות, אין מגיעה מלברך כך לדעתם, וע' בהערה²², ורק בתפילה אין להתפלל כשידיו מטונפות²³.

לחזקיהו (סי' א' ד"ה ובסגנון זה). אכן הב"י, אף שפסק שחובה ליטול ידיו לפני כל תפלה כדעת הרמב"ם והרא"ש, מ"מ העיד שנהגו לא לברך לפני כל תפילה, אלא רק בשחרית, שבה כולם הסכימו לברך, וע' לקמן.

האם אפשר לברך ענ"י בעוד שידיו מטונפות

והנה כתב שם הרא"ש בברכות בסו"ד "והאידינא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר, אחר שנטל ידיו, דכל זמן שאין ידיו נקיות אין לברכן. והא דאמרינן (פסחים ז' ע"ב) כל הברכות כולן מברכים עליהם עובר לעשייתן, היינו ברכת המצות, שאומר בהן וצונו, צריך לברך להקב"ה תחלה על מה שצונו וקרבו לעבודתו, אבל ברכה של הודאה ושבח כגון אלו, יכול לברך אחר כן²⁴. מיהו מלשון שסדרם הגמרא משמע שיכול לברך כל אלו הברכות קודם נטילת ידים, וזהו סעד לדברי שלא תקנו נטילת ידים

יט. וע' מעדני יו"ט (סק"ז).

כ. וכ"כ האגור (סי' ג') בדעת הרא"ש וז"ל "ולענין העוסק בתורה קודם תפלה אם צריך נטילת ידים, הרא"ש פסק במסכת ברכות בסוף שאדם יכול לברך כל הברכות השייכות קודם התפלה בלי נטילת ידים, רק שלא נפנה לגדולים או לקטנים ושפסף. והביא ראייה ממאי דאיתא בפרק הרוואה כד אתער וכו' מברך אלהי נשמה וכו' דמשמע מיד כשנעור משנתו" ע"כ.

כא. כתב הרמב"ם בהלכות ק"ש (פ"ג הלכה י"א) "היתה נטישת צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ולא היה להן ריח רע כלל מפני קוטנן או יבשותן, מותר לקרות, לפי שאין להן ריח רע" ע"כ. ונראה דה"ה וק"ו במי שקם מהשינה וידיו עסקניות, דלא חמיר יותר מהיו ידיו מטונפות מבית הכסא, ודו"ק.

כב. אכן הארחות חיים (הלכות ק"ש סי' ל') כתב בשם בה"ג וז"ל "אסור ליה למקרי ק"ש

ומהב"י שם נראה (וכן כתב הדברי חמודות שם ס"ק פ"ה) שאף הרא"ש יודה שאסור לברך כשידיו מטונפות ממש, ולא היקל הרא"ש אלא בסתם ידים² שאחר השינה. וכע"ז כתב האגור (סי' ג') וז"ל "הרא"ש פסק במסכת ברכות בסוף שאדם יכול לברך כל הברכות השייכות קודם התפלה בלי נטילת ידים, רק שלא נפנה לגדולים או לקטנים ושפשיף" וכו' ע"כ. הרי להדיא שאם נפנה אפילו רק לקטנים ושפשיף, אף הרא"ש יודה לאסור. (וע' ביאור הגר"א באו"ח סי' צ"ב סע' ה').

וז"ל המעדני יו"ט על הרא"ש שם (סק"ו) "דכ"ז שאין ידיו נקיות אין לברכם. ואע"ג דבזמן הגמרא היו מברכים

אכן השו"ע (בסי' ד' סע' כ"ג) פסק שאין לברך כשידיו מטונפות, שכתב וז"ל "לא תיקנו נטילת ידים, אלא לק"ש ולתפלה, אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה, אא"כ הוא ישן על מטתו ערום, שאז אסור להזכיר את השם עד שינקה אותם". וע' מג"א (ס"ק כ"ו), ובפמ"ג (א"א סק"א). ומקורו בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קנ"ג. וע"ע בסי' תק"ח), שאחר שכתב שסתם ידים כשרות לברכה, שוב כתב "ומכל מקום מסתבר ודאי שאדם ישן על מטתו ערום והידיים עסקניות, גרועות הן מסתם ידים, וחזקה מטונפות הן בנגיעת בית הסתרים ופסולות הן להזכרת השם, אלא שאינו צריך לנטילת ידים" ע"כ.

או לצלויי או לברוכי או למגמר הלילא בידים דמטנפא, דכתיב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש" ע"כ. וכ"כ רבינו יונה (דף מ"ד בריף ד"ה כי שמע) בשם רב עמרם גאון (סדר ברכה"ש ד"ה וסדר אלו), ודחה סתמות דברי הרמב"ם. וכ"כ בספר המנהיג (בהלכות תפלה). וכ"כ בספר מגורת המאור (נר שלישי סי' קי"ט). וע"ע בפירוש התפילות להר"י בר יקר שכתב, דמה דמשמע בש"ס שמברך כמה ברכות לפני נט"י "אפשר ששמר את ידיו בבתי ידים, או שחכך את ידיו בעפר" עיי"ש. והאשכול (דפוס י"ם הלכות בעל קרי) כתב "וכל טינוף ולכלוך שאינו מעכב את התפלה, אינו מעכב ברכת נט"י, שאם אין ידיו מלוכלכות מברך ברכת נט"י, ואח"כ נוטל ידיו. ואם ידיו מטונפות ינקה ידיו, ואח"כ יברך עני' ויטול ידיו". וכ"כ בספר מצוות זמניות (הלכות נט"י) בשם רה"ג. וע"ע באגור (סי' פ"ט), ובר"י (נ"ג ח"א). וא"כ נחלקו בזה קמאי. וע' לקמן, שבמקום שלא היה יכול לברך עובר לעשייתן, כגון שהיה צריך לנקביו (ע' משנ"ב סי' ד' סק"ד) וכד', לכו"ע יוכל לברך אח"כ, ושכ"כ הרשב"א ור' מנוח בדעת המצריכים לברך קודם הנטילה.

כג. וז"ל המאורות (בברכות ס' ע"ב) "ונהגי עלמא ליטול ידיהם תחילה ובתר הכי מברכי שאר ברכות, שהידיים עסקניות הן ודילמא נגע במידי דמטנף בעוד שהוא ישן ולא נזהר בשמירת ידיו, וכן ראוי לעשות" עכ"ל.

לרחוץ מקודם בענין שנהיה נקיים וצ"ע" עכ"ל.

ועיי"ש בר' יונה שאחר שכתב לברך אחר הנטילה שוב כתב "ומה שאמרו (בפסחים דף ז' ע"א) כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן זהו בברכת המצות, שמאחר שאומר וצונו צריך לברך לבוורא תחלה על מה שצונו וקרבנו לעבודתו, אבל בברכת השבח כגון אלו יכול לברך אח"כ. ואם תאמר היאך אומר וצונו על הנטילה אחר שנטל, יש לומר דכיון שיכול לומר הברכה קודם גמר עשייתה דהיינו בשעת הניגוב^כ, עובר לעשייתו הוי, והכי אמרינן גבי לולב דמדאגבהיה נפיק ביה, ואפ"ה נוטל ומברך אחר שנטלו, דכל זמן שלא נענע אותו ולא גמר המצוה כראוי, עובר לעשייתה קרינא ביה" עכ"ל.

אכן המשנ"ב (סק"ב) פסק "ומיד אחר הנטילה יברך, וא"צ להמתין על הניגוב, וגם הניגוב אין מעכב. ויש מחמירין שלא יברך עד אחר שינגב ידיו,

ואפילו לא היו נקיות, דהא ברכת נט"י נתקנה ע"ש שכבר היו מטונפות כמ"ש רבינו לעיל, מ"מ האחרונים החמירו יותר, כך נ"ל, ודלא כמ"ש רמ"י ז"ל דבימיהם היו ידיהם נקיות אפילו כשעומדים משנתם^כ. והטור יהיב עוד טעמא, מפני שרבים מע"ה אינם יודעים אותם, תקנו לאומרם בבהכ"נ על הסדר ויענו אמן ויצאו י"ח ע"כ. ושוב מצאתי לת"ר יונה (מ"ד ד"ה כי שמע) ז"ל שכתבו על הרמב"ם שסדרם לברכן על מטתו שהוא תימה, שמאחר שאין ידיו נקיות היאך יברך, ומה שסדרו אותם בגמרא כך מפני שהם היו קדושים ורוחצים ידיהם בענין שהיו יכולים לומר הברכות בנקיות, אבל אנו שאין אנו יכולין ליזהר ולשבח בנקיון כל כך אין נכון לאומרם עד אחר נטילה ע"כ. דבריהם כולן תמוהין הן בעיני, שתולה נקיות הראשונים ברחיצה, והרי בהדיא אמרו בגמרא כי משי ידיה אחר כל הברכות, מלבד ברכת המעביר. ועוד, אי ברחיצה תליא, מי לא נוכל אנן גם כן

כד. הוא רבי מרדכי יפה, בעל הלבוש.

כה. אמנם ע' בהערה לעיל בשם הר"י בר יקר, דמשמע כדברי רמ"י.

כו. ואולם הניגוב אינו מעכב, וכמו שכתב המג"א (סי' ד' סק"ו בשם ברכת אברהם ח"ג סי' ע"ז ע"ח), וא"כ צ"ע איך יחשב בניגוב ל"עובר לעשייתן". וכן העיר הפמ"ג (משב"ז סי' ד' סוף סק"א, ובסי' ו' משב"ז סק"ד), וכתב שם "אלא דמ"מ כל שיכול להסמיך הברכה סמכינן", ועיי"ש. וע"ע במשנ"ב (סק"ב). ואכתי צ"ע. (אכן יש מקובלים דסברי דהרו"ר לא סרה עד אחר הניגוב, ע' מחב"ר סי' ד' סק"א וסק"ב, ובכה"ח אות ח', ובשו"ת יבי"א ח"ג או"ח סי' א' אות ז', וקצת נ"חא. אכן אי"ז נכון לדעת מרן שלא חש לעניין רוח רעה לעניין הברכה. וע' מש"כ בזה המהדיר לספר מחב"ר או"ח, בסוף הספר בקונטרס פאת דוד עמ' שי"ט ש"כ).

וכן המנהג כנודע. אכן ב"סתם" כתב שם מרן כדעת הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ח ה"א וה"ו, כדכתב הביאור הלכה שם ד"ה מברך, שמברך לפני הנטילה).

ושו"ר לדברי חמודות על הרא"ש (פ"ט סע' כ"ג ס"ק פ"ד) שכתב (בשם הכל בו סי' כ' בשם הר"מ) וז"ל "אבל ברכת עניי ואשר יצר מקדימים לכולם, ונ"ל טעמא דהרי מה שא"א אותם על כל מעשה ומעשה כמו שסדורים בגמ' הוא לפי שאין הידים נקיות, ומכיון שכן צריך לנקות הידים תחלה, הלכך אף על פי שממתין לברך עד בואו לבהכ"נ, מ"מ מקדים ברכת נט"י ואשר יצר לכולן מהאי טעמא. ומהאי טעמא נמי י"ל שהיא נדחית עם האחרות. והב"י נתלבט הרבה בזה (בסי' ו') "וכו' עכ"ל. ועיי"ש.

אכן באמת ז"ל מרן השו"ע (בסי' ו' סע' ב') כתב "יש נוהגין להמתין לברך

על נט"י עד בואם לבית הכנסת, ומסדרים אותו עם שאר הברכות. ובני ספרד לא נהגו כן" ע"כ. ועיי"ש בב"י בשם מהר"י אבוהב שפלפל בזה אם צריך עובר לעשייתן בברכה זו. (וע"ע בב"י בסי' ד' סוף סע' ט"ז מש"כ בשם הכלבו ובמנהג ספרד. וע' באגור בסי' פ"ט מש"כ בזה). ושוב כתב שם הב"י, שלפי טעם הרשב"א בברכה זו (ע' לקמן), אפשר לברך עניי בבית הכנסת, וא"צ עובר לעשייתן (וכ"כ להדיא מהר"ם חלואה בפסחים ז' ע"ב, דלטעם בריה חדשה מברכים אותה בבית הכנסת ועיי"ש), וסיים שם הב"י "ומיהו בני ספרד לא נהגו לברכה בבית הכנסת, אלא כל אחד מברך בביתו על נטילת

דס"ל דאין רוח רעה סר מהידים עד אחר הניגוב, וס"ל דאסור לברך בידים שר"ר שורה עליהם, אבל דעת הפוסקים אין כן (ארה"ח לב הארץ סע' א') "עכ"ל. וכ"ד הרש"ש, כמבואר בבן איש חי (שנה א' תולדות אות ה', וכ"פ שם). וע"ע בשע"ת (סק"א), ובכה"ח (אות ח'), ובשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סי' א' אות ז').

ולכאורה יש להביא ראיה שמרן השו"ע פסק שא"צ לברך דווקא עובר לעשייתן, שאחר שהביא כל ברכות השחר (בסי' מ"ו סע' א'), ובכלל זה גם ברכת עניי, שוב כתב מרן (שם סע' ב') "עכשיו, מפני שאין הידים נקיות וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותם, נהגו לסדרם בבהכ"נ" ע"כ. ומשמע לכאורה דקאי נמי אברכת עניי, הרי שא"צ לברכה "עובר לעשייתן", אלא נהגו לאחרה הרבה.

והטעם נראה, דכיון שלדעת מרן א"א לברכה מיד בבוקר, שהרי ידיו מסתמא מטונפות וכדעת הרשב"א וכנ"ל, ממילא לא תיקנו אותה עובר לעשייתן (וע' בנימוק"י בפסחים מ"ו ע"ב שכתב בן). ודמי ממש לברכת ענט"י לסעודה שכתב מרן (באו"ח סי' קנ"ח סע' י"א) שנהגו שלא לברך קודם הנטילה, וז"ל "מברך קודם נטילה, שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן. ונהגו שלא לברך עד אחר נטילה, משום דפעמים שאין ידיו נקיות, ומפני כך מברכין עליהם אחר ששפשף ידיו, שכבר ידיו נקיות, קודם שיטול עליהם מים שניים". (ועיי"ש ברמ"א שיברך אחר נטילה קודם הניגוב,

והנה לדעת הרמב"ם והרא"ש שהצריכו ליטול ידיו ולברך עובר לעשייתן, יש לדון באופן מצוי מאד, שמיד כשקם בבוקר מרגיש האדם שצריך הוא להתפנות לקטנים או לגדולים, ומאיך רוצה הוא לחשוש לדעת הזוהר והפוסקים (ע' מג"א סי' ד' סק"א, וכה"ח אות א' עד אות ד') שלא להלך בלא נטילה, ולכן ממחר ליטול ידיו מיד (בלא ברכה כמובן, ע' משנ"ב סי' צ"ב סק"ו שהנצרך לנקביו אסור לו לברך, ואפילו בד"ת אסור, כדכתב שם הרמ"א בסע' א') ואז הולך לבית הכסא, וכשיוצא שוב נוטל ידיו, ולכאורה לפי הרמב"ם והרא"ש הפסיד הברכה, שהרי א"א לברך כשאינו עובר לעשייתן, והוא כבר נטל ידיו מזמן.

אכן באמת זה אינו, שמלבד שלדעתם כעת צריך ליטול שוב לתפלה ולברך, זאת ועוד, כבר כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תק"ח) שאף למאן דבעי עובר לעשייתן בנט"י שחרית, מ"מ "אם מטונפות, כגון בבית הכסא או בדברים אחרים מטונפין, מברך לבסוף, כמו שאמרו בטבילת גר ובנדה שפלטה שכבת זרע"י עכ"ל.

וביתר ביאור כתב כן רבינו מנוח על הרמב"ם (ברכות פ"ו ה"ב) וז"ל "משמע דקודם נטילה יברך, ואע"פ שאין ידיו נקיות, דהא קי"ל כל המצוות כולן

ידיים ואשר יצר, ובכית הכנסת מתחילין מאלהי נשמה, וכן עיקר" ע"כ. ומשמע שיברך לפחות קודם הניגוב וכדכתב ר' יונה, וכ"כ כמה אחרונים בדעת מרן.

ומו"ר שליט"א בשו"ת אורחותיך למדני (ח"ד סי' ג') כתב אלי לדקדק, שדעת מרן לברך אחר הנטילה קודם הניגוב, ממש"כ (בסע' א') "ירחץ ידיו, ויברך על נטילת ידיים". ואף שבנט"י לסעודה פסק מרן בסתם לברך לפני הנטילה, כאן שלזוהר אסור לברך בידים טמאות, פסק מרן לברך אחרי כדי לחשוש לדעתו לכתחילה, ושכ"כ בדעת מרן בשו"ת יין הטוב (סי' ט'). ועי"ש במש"כ להשיב על דברי (וע"ע שם בסי' כ"ד). וע' בט"ז (סי' ו' סק"ד). והדרכ"מ (סק"ד) כתב שמנהגם באשכנז לברכה בכית הכנסת עם שאר הברכות, וע' ברמ"א. וכן נהג מהר"ם, כמבואר בתשב"ץ קטן (סי' רי"ז), וכ"כ הטור (בסי' ו'). אכן המשנ"ב (סק"ט) כתב "והסכמת האחרונים לנהוג כאנשי ספרד שלא להפסיק לכתחלה בין ברכת ענט"י והנטילה אלא מיד שנוטל ידיו צריך לברך ענט"י אך אם בעת שנוטל ידיו הוא צריך לנקביו שאפילו בד"ת אסור ואפילו יכול להעמיד עצמו עד פרסה אין לו לברך ענט"י עד שיעשה צרכיו ויברך ענט"י ואשר יצר" (וע"ע בילקו"י תשס"ד סי' ד' עמ' שמ"ב), ואכמ"ל בכל זה.

מהגיע בידו קודם נטילה לפה ולחוטם ולאזנים ולעינים מפני שרוח רעה שורה עליהם"כ עכ"ל. ולכאורה מבואר שדעת הטור שטעם הנטילה בבוקר הוא משום רוח רעה, שאחר שישן בלילה שורה רוח רעה על ידיו, אינה סרה אלא ע"י נטילה ג' פעמים, ותיקנו חכמים שיסיר אותה ע"י הנטילה, ועל זה מברך.

אכן באמת זה אינו, שהרי סיים שם הטור וכתב "ואם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בכל מידי דמנקי ויברך על נקיות ידיים" ע"כ. הרי שאף כשאינו מסיר הרוח רעה, ומטהר ידיו לתפלה, עדיין יש לו לברך. ומה שמברך "על נקיות", מפני שלא נטל ידיו במים, אך אה"נ משמע שאם היה נוטל ידיו במים, היה מברך "על נטילת ידיים", אף באופן שלא סרה הרוח רעה, כגון שנוטל במים שלא מכלי למאן דבעי כלי, אאו דאין לו מים כדי ליטול ג"פ, ודו"ק. הרי שאין טעם הנטילה והברכה משום הרוח רעה, אלא שאה"נ נכון להסיר הרוח רעה ע"י הנטילה. ומסתמא אף הטור מודה לאביו הרא"ש, שעיקר טעם הנטילה הוא משום התפלה^{כט}, אמנם אין לי ראייה ברורה לזה. דמש"כ הטור (באו"ח סי' רל"ג) שיש ליטול ידיו

מברכין עליהן קודם לעשייתן חוץ מן הטבילה בלבד משום דאכתי לא חזי למימר אקב"ו, אבל בסתם ידים שלא היתה טומאתן אלא משום גזירה בודאי ראוי לברך. אבל אם בדק את עצמו או שהיה בהם לכלוך, נוטל ואח"כ מברך קודם ניגוב" עכ"ל. וע' בט"ז (סי' ו' סק"ד) שכתב "ובני ספרד ס"ל דנ"י צריך לעולם להקדימה עובר לעשייתן כדין כל ברכת מצות אלא שממתנין עד אחר הנטילה דגברא לא חזי" וכו'. (ובהכי ניחא פסק המשנ"ב בסי' ד' סק"ד, ובסי' ו' סק"ט, דכשנצרך לנקביו יברך אחר הנטילה השניה שנטל בצאתו מבית הכסא, או בבית הכנסת עם שאר ברכות השחר. וע"ע בביאור הלכה בסי' ד' סע' א' ד"ה ואפילו).

דעת הטור בטעם נטילה של הבוקר

ז"ל הטור או"ח (סי' ד') "וירחץ בנקיון כפיו ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת ידיים, וידקדק לערות עליהם שלשה פעמים מפני שרוח רעה שורה על הידים קודם נטילה ואינה סרה עד שיערה עליהם ג"פ, ועל כן צריך למנוע

כח. וע' בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' ט' אות ב'), שי"א שרוח רעה נחלשה, או כלל אינה קיימת כיום, וע"ע שם (ח"ט או"ח סי' ד') שהאריך בזה, ואכמ"ל.

כט. וע' בספר הבתים (שער נט"י שער ראשון) שכתב "בשחרית נוטל אדם ידיו מפני רוח רעה ששורה על הידים, ויש מן הגדולים שאומרים שנט"י בשחרית מפני רוח רעה, צריך שישפוך על ידיו שלשה פעמים זו אחר זו. והר"ם לא ביאר זה נטילה זו. ויראה לי שדעתו שהנטילה של שחרית, אע"פ שהיא צריכה מפני רוח רעה, עיקרה לק"ש ולתפלה" עכ"ל. ואם

בת חורין היא זו, ומקפדת בנטילתו לנטולו יפה, עד שישפוך מים יפה שלש פעמים על ידיו "עכ"ל הב"י.

דעת הרשב"א בטעם נטילת ידים של הבוקר

וז"ל הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קצ"א) "שאלת עוד למה תקנו ברכת על נטילת ידים בשחרית, שברכה זו לא נתקנה אלא על הפת בשעת סעודה. תשובה, איברא כך נהגו בכל מקום לברך בשחר על נטילת ידים, ומקפידים בה בכל תנאי הנטילה כבשעת סעודה. ואני לא מצאתי בשום מקום דבר ברור שיצטרך אדם ליטול ידיו שחרית בכלי. דאי משום שיבתא (יומא ע"ז ע"ב וחולין ק"ז ע"ב) ובת מלך (שבת ק"ט ע"א), די ברחיצה. ואי משום תפילה וקרית שמע, די ברחיצה או בנקיון עפר וצרורות. וכדאמרינן (ברכות ט"ו ע"א) מידי (תהלים כ"ו) ארחץ במים כתיב, בנקיון כתיב, בכל דבר דמנקה. וגרסינן בברכות (פ"ג דף כ"ב) רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא. אלא שיש לי קצת דמדומי ראייה לחיוב הנטילה בכלי בשחר, ממה שאמרו בפרק כל הבשר (חולין ק"ו ע"ב) אמר רב נוטל ידיו שחרית ומתנה עליו כל היום. כלומר מתנה שתעלה אותה נטילה אפילו

לפני מנחה, אין ראייה גמורה שזהו גם טעם הנטילה של הבוקר. וע' לקמן בדעת הזוה"ק.

ואכן גם מהב"י נראה שהבין בדעת הטור שסבר כדעת הרא"ש אביו, שלעניין מש"כ הטור שהנוטל יברך ענ"י, הביא הב"י דברי הרא"ש הנ"ל, שטעם הנטילה שידים עסקניות והנטילה היא הכנה לתפלה. הרי שסבר הב"י, שהטור סובר כדעת אביו הרא"ש. ובאמת שכן מפורש בטור לקמן (בסי' ז'), שהעתיק דברי הרא"ש בשתיקה שמברך על כל נטילה אחר שהתפנה כשרוצה להתפלל, עיי"ש.

הנה כתב מרן הב"י ע"ד הטור שכתב לדקדק לערות ג' פעמים כדי להסיק הרוח רעה וז"ל "בפרק שמנה שרצים (שבת ק"ח ע"ב) יד לעין תקצץ, יד לחוטם תקצץ, יד לפה תקצץ, יד לאוזן תקצץ, יד לחסודה, פירוש מקום שמקוץ דם, תקצץ, יד לאמה תקצץ, יד לפי טבעת תקצץ, יד לגיגית, פירוש שמטילין בה שכו, תקצץ. יד מסמא, יד מחרשת, יד מעלה פוליופוס. ופירש רש"י, יד לעין שחרית קודם שיטול ידיו. תקצץ, נוח לו שתקצץ, שרוח רעה שורה על היד ומסמתו וכן כולן וכו'. וגרסינן תו התם בסמוך (ק"ט ע"א) תניא, רבי נתן אומר,

בדעת הרמב"ם אמר כן, נראה לי פשוט שאף בדעת הטור יש לומר כן, ודו"ק. (וע' בפמ"ג או"ח סי' ד' משב"ז סק"א). וע' בר"י בר יקר בפירוש התפלות שכתב "ומה שנוטל ידיו לאחר שקם ממטתו, היינו משום שבתא של רוח רעה שורה על הידים בבוקר". אכן אח"כ כתב שם שנוטל לתפלה ולק"ש.

אפילו בתוכו שפיר דמי. וכן נמי להטביל ידיו בנהר שפיר דמי. וכאן וכאן מברך על נטילת ידים וכמו שכתבתי למעלה (בסי' ק"צ) "עכ"ל הרשב"א. ובספר אהל מועד (שער ק"ש דרך חמישי) הביא דבריו, וכ"כ מהר"ם חלאווה (פסחים ז' ע"ב), ושלכן א"צ לברך עובר לעשייתן אלא בבית הכנסת), וידוע שהוא היה מתלמידי הרשב"א.

הרי מבואר שדעת הרשב"א שטעם הנטילה היא לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה. וקצת משמע שהיא ברכת השבח להודות להקב"ה על שבראנו לשרתו, וכמו כהן המתקדש קודם עבודתו במקדש, ודמי לכל ברכות השחר שהם ברכות השבח. ולדעתו אין לברך אותה אלא בשחר, ולא בשום תפילה. ופשוט שלדעתו יש לברך אותה אף מי שלא יתפלל באותו היום שחרית, שאין לה כל קשר לתפילה כלל, וכנ"ל, ודלא כרמב"ם והרא"ש.

ולכאורה לפי"ז אין קפידה לברך דווקא קודם התפלה, דאינה אלא ברכת השבח. אכן מאידך יש לומר דהוי ברכת המצוות, דומיא דכהן שמצוה עליו ליטול ולברך, ומה שדימה הרשב"א ברכת ענ"י בבוקר לברכות השחר, הוא על עצם הנטילה, אך לעולם הברכה אינה אלא ברכת המצוות כברכת הכהן, וכן נראה

לסעודה. ואילו לאכילה נטילה בכלי בעיא. ומדקאמר נוטל ידיו שחרית, לכאורה משמע דהכי קאמר, באותה נטילה שנוטל אדם ידיו שחרית, יכול להתנות שתעלה לו כל היום ואפילו לאכילה. ועוד אמרו בפרק היה קורא (ברכות ט"ו ע"ב) אמר רבי יוחנן הנוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קרית שמע זו היא קבלת מלכות שמים שלימה. מדקאמר נוטל ידיו, ולא קאמר רוחץ ידיו כמו שאמרו בערב רוחץ פניו ידיו ורגליו, משמע לכאורה שצריך בשחר ליטול ידיו בכלי. ואם תשאל מאי שנא תפילת השחר מתפילת מנחה וערבית. יש לומר לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה, דכתיב (איכה פרק ג' פס' כ"ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך, וכמו שבא להם ז"ל במדרש (ע' איכה רבתי שם ד"ה חסדי, ובבראשית רבה ריש פרשה ע"ח). וצריכין אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן ברכות שאנו מברכין בכל בוקר ובוקר, ולפיכך אנו צריכין להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. ומשכשך ידיו בתוך הכלי בין בשחר בין בשעת אכילה שפיר דמי. מדאמרין בכיור (שמות ל') ורחצו אהרן ובניו ממנו, ולא בתוכו. שמע מינה הכא הוא דכתיב ממנו, הא בעלמא

ל. קשה א"כ למה לא תיקנו בבוקר גם ליטול רגליו, דומיא דכהן. וע' מש"כ בזה בשו"ת נו"ב (או"ח תניינא סי' ק"מ), וע"ע בשו"ת אמרי דעת (ח"א סי' א' עמ' ח' ד"ה והלום).

מפשטות נוסח הברכה "וציוונו". וע' לקמן שהב"י כתב שאפשר שלפי הרשב"א א"צ לברך עובר לעשייתן דהוי ברכת השבח וכנ"ל.

ואמנם מלשון הרשב"א מוכח להדיא שאין לברך אותה אלא "בשחר", היינו בבוקר (ומשמע דהיינו עלות השחר), כדכתיב "חדשים לבקרים", שרק אז "אנו נעשים כבריה חדשה". וא"כ גם לדעת הרשב"א, נראה לי פשוט שאין לברך אותה מי שקם באמצע הלילה ודעתו לחזור לישון, שעדיין לא עלה ה"שחר", ועדיין לא בא הבוקר, וממילא עוד לא נעשה כבריה חדשה. ואפילו מי שקם לפנות בוקר כדי ללמוד וכד', ואין דעתו לישון יותר, היה נראה לכאורה שלא יברך אותה, אלא ימתין מלאומרה עד הבוקר (עלות השחר), ודלא כדעת הרא"ש הנ"ל שיברכה מיד בקומו ללמוד, כיון שדעתו להתפלל בעוד כמה שעות. כ"נ לענ"ד לכאורה. אך ע' לקמן בדעת המג"א והשו"ע.

והנה כתב הב"י (בסע' ז') "ומשמע מדברי הרא"ש דלא בעינן כלי לנטילת שחרית כי היכי דבעינן לנטילת ידים לסעודה, וכ"כ בהגהת מרדכי פרק אלו דברים (ברכות סי' קצ"ב), וכ"כ הר"ן בריש פרק כל הבשר (חולין ל"ז ע"ב ד"ה מפני). ומשמע דה"ה לשאר דברים המעכבים בנטילת ידים לסעודה, שאינם

צריכים לנטילת ידים דשחרית, דנטילה זו אינה אלא משום נקיות בעלמא. אבל בתשובת הרשב"א (ח"א סי' קצ"א) כתוב שנשאל למה תקנו ברכת על נטילת ידים בשחרית, והשיב איברא כך נהגו בכל מקום לברך בשחרית על נטילת ידים ומקפידין בכל תנאי נטילה כבשעת סעודה וכו'. משמע לכאורה שצריך בבוקר ליטול ידיו בכלי. ואם תשאל מאי שנא תפלת השחר מתפלת המנחה וערבית. יש לומר, לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה, דכתיב (איכה ג' כ"ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך, צריכים אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותם הברכות שאנו מברכים בכל בוקר ובוקר ולפיכך אנו צריכים להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו עכ"ל. וכן דעת ה"ר דוד אבודרהם (דיני נט"י שחרית), שכתב וצריך שיהיו המים באים מכח אדם עכ"ל הב"י. הרי שמרן הב"י הביא מחלוקת הרא"ש והרשב"א בטעם נטילה של הבוקר, וסבר שלרא"ש א"צ כלי דנטילה זו אינה אלא משום נקיות בעלמא, ולרשב"א צריך כלי, דומיא דכהן. אכן כבר הבאנו שברמב"ם מבואר שצריך כלי, וכדעת הרשב"א, אף שסבר כדעת הרא"ש בטעם הנטילה ל"א.

שיטת הזוה"ק בטעם הנטילה של הבוקר

ושוב הביא הב"י באורך דברי הזוה"ק בפרשת וישב (קפ"ד ע"ב) על הפסוק (בבראשית פרק ל"ז פס' י"ז) ויאמר האישי נסעו מזה, בעניין נט"י של הבוקר (וכתב שם הב"י ע"ד הזוה"ק "ועוד כתובים שם בנטילת ידים שחרית חידושין שאינם נמצאים בפוסקים"), ותוכן דבריו, שבשינה רוח טומאה שורה על האדם, ונשמתו הקדושה מסתלקת ממנו, וכשחוזרת אליו, נשארת הטומאה רק על הידים, ואינה עוברת אל ע"י נטילה, וע"י הנטילה הוא מתקדש ומטהר, ועיי"ש. ולכאורה הוא טעם חדש לנטילה, כדי להתקדש ולהיטהר ע"י סילוק רוח הרעה (ובדעת הבבלי ע' לקמן).

ועוד כתב שם הב"י (בסע' כ"ב) לעניין לשכשך ידיו בתוך כלי עם מים, וז"ל "מיהו משמע דהיינו לצאת ידי חובת נטילת ידים שחרית כדי לקרות קריאת שמע ולהתפלל, אבל להעביר רוח רעה השורה על ידיו לא סגי בשכשוך, דלעולם אינה עוברת עד שיערה עליהם מים שלש פעמים, ושכשוך ידים בכלי אפילו כמה פעמים לא חשיב אלא פעם אחת, שכיון ששכשך ידיו פעם ראשונה, נטמאו כל מים שבכלי ותו לא מהני מידי, שהרי הן כשופכין. מכל מקום אם שכשך ידיו שלש פעמים בשלשה מימות מחולפים, נראה שאף על פי שאינם באים על ידיו דרך עירו, מהני, דעירו שכתב רבינו לאו דוקא, שהרי בגמרא (שבת ק"ט ע"א) לא אמרו אלא בת חורין היא ומקפדת עד

שירחוץ ידיו שלש פעמים, ושכשוך רחיצה מיקרי. אבל מדברי הזוהר שכתבתי נראה דלא מהני להעביר הזוהמא אלא על ידי עירו כלי דוקא" ע"כ. הרי שלטעם הזוה"ק צריך דוקא עירו מכלי, כרשב"א והרמב"ם, ודלא כרא"ש.

ובשו"ע (סע' י"ב) פסק מרן "אם שכשך ידיו לתוך כלי של מים, עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה, אבל לא לרוח רעה שעליהן. אם שכשך ידיו בשלש מימות מחולפים, יש להסתפק אם עלתה לו להעביר רוח רעה שעליהן". ועיי"ש בט"ז (סק"ח).

והנה אף שהזוהר והש"ס שניהם דיברו על רוח רעה, מ"מ יש חילוק ביניהם לעניין שכשוך ג' פעמים במים, כדכתב הב"י (סע' כ"ב ב') וז"ל "מ"מ אם שכשך ידיו שלש פעמים בשלשה מימות מחולפים נראה שאע"פ שאינם באים על ידיו דרך עירו מהני, דעירו שכתב רבינו לאו דוקא, שהרי בגמרא (שבת ק"ט ע"א) לא אמרו אלא בת חורין היא ומקפדת עד שירחוץ ידיו שלש פעמים, ושכשוך רחיצה מיקרי, אבל מדברי הזוהר שכתבתי נראה דלא מהני להעביר הזוהמא אלא על ידי עירו כלי דוקא" עכ"ל.

ועוד כתב הב"י (בסע' י"ג) לעניין הניעור בלילה "ומיהו משום רוח רעה השורה על הידים נראה דגם להרא"ש אפילו היה נעור כל הלילה צריך ליטול ידיו דרוח רעה השורה על הידים בלילה משמע דלא תלי בשינה כלל. אבל בספר

וז"ל הבן איש חי (שנה א' פרשת תולדות סע' י"ג) "ואם ישן בחצות הראשון של הלילה שינת קבע שלו על מטתו והקיץ קודם חצות, יעשה נט"י גמורה כדת וכהלכה ויברך ענט"י. ואם הוא היה נייעור עד אחר חצות לילה, הן במשתה הן במלאכה, ולא ישן אלא עד שעבר חצות, גם זה כשנעור יעשה נט"י גמורה כהלכתה ויברך ענט"י. ואף על גב דרבינו הרש"ש ז"ל כתב בנהר שלום דאם ישן אחר חצות לא שליט עליה רוח מסאבא ואין צריך נט"י, הנה הוא סמך דבריו בזה על סניף אחר, שכתב מפני שנתעורר בחצות והמשיך המוחין ע"י הברכות, וכן נכדו מהר"א שרעב"י ז"ל סמך ג"כ על הברכות ועסק התורה, על כן זה שהיה נייעור עד אחר חצות ולא בירך הברכות וישן אז, גם לפ"ד רבינו הרש"ש ז"ל צריך נט"י בברכה, ורק אם אחר חצות קודם שישן בירך ברכות השחר ולמד תיקון חצות ועסק בתורה, אז כשיקיץ משנתו בבוקר יעשה נט"י ג"פ אבל לא יברך ענט"י. ומיהו אם לא ברך ברכות השחר ורק עסק בתורה אני מסתפק בזה אם יברך ענט"י או לאו, ומנהג העולם לברך עכ"ל. וע' כה"ח (אות מ"ח, נ"ב ונ"ג), וע' בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א אות ז'), ובהליכות עולם (ח"א פרשת תולדות אות ב'). וע' לקמן מש"כ בזה. נמצא בידינו עד כה ד' טעמים בטעם הנטילה שבבוקר ל"ב. לדעת הרא"ש

הזוהר פרשת וישלח (קס"ט ע"ב) נראה שאין רוח רעה שורה על הידים אלא בשעת שינה וכו' ע"כ. הרי דסבר הב"י שהרא"ש יודה לטעם הבבלי, שצריך ליטול כדי להסיר הרוח רעה (וע' מש"כ בזה המאמר סק"ח ד"ה והואיל ואתו). אכן כאמור אין זה לעכב כלל.

עכ"פ יש כאן נפק"מ שניה בין הש"ס לזוהר, לעניין אם צריך נטילה למי שלא ישן בלילה, דלש"ס עצם הלילה גורם לרוח רעה לשרות על הידים, כדכתב הב"י (בסע' ט"ז) "כתוב בארחות חיים (הלכות נט"י סי' י"א) השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו, יש אומרים שצריך ליטול ידיו פעם אחרת כשיאור היום משום בת מלך השורה על הידים כל הלילה עד היום, וכן צריך לשפוך עליהם מים שלש פעמים ע"כ. ולזוהר רק השינה (בלילה) גורם לרוח רעה (וכ"כ הפמ"ג כדלקמן). ובשו"ע (סע' י"ג) כתב מרן "אם היה נעור כל הלילה, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית, להתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו. הגה, ויטלם בלא ברכה" ע"כ (והב"ח בד"ה כתב בשו"ע, כתב לברך, ע' מג"א ס"ק י"ב, וע' ככה"ח אות מ"ז). והמג"א (ס"ק י"א) כתב לבאר הסברא לא לברך בנייעור כל הלילה דרבנייעור לא חיישינן שנגע במקום מטונף, וגם לא נעשה בריה חדשה, והיינו דלטעם הרא"ש והרשב"א (והזהר) אין לברך, ורק לטעם הש"ס יש לברך.

ל"ב. ובאמת אפשר שהבנת הרש"ש שנוכר בבן איש חי דלעיל, שיטה בפנ"ע היא, וא"כ ה' טעמים יש, ואכמ"ל.

הנפק"מ בין הטעמים

ועתה יש לבאר בס"ד הנפק"מ למעשה בין טעמי הנטילה לפי הש"ס הזוהר והראשונים, וכאיזה טעמים קי"ל לדינא.

א. הנה כבר כתבנו שנחלקו הראשונים אם צריך כלי, ורביעית, ולדקדק ליטול ג' פעמים. דלטעם הכנה לתפלה, דעת הרא"ש שא"צ כלום, שהעיקר שיהיו הידים נקיות. אכן הרשב"א כתב שצריך כלי ורביעית, דומיא דכהן לה, וכ"ד הרמב"ם שצריך כלי (מטעם אחר, וע' ערוך השולחן סי' ד' סע' י'), וכ"ד הזוהר (מטעם אחר). ולדעת כולם א"צ ג' פעמים, וכן לדעת הבבלי שסבר משום

טעם הנטילה כדי לנקות הידים לתפלה, וה"ה לפני כל תפלה, וכ"ד הרמב"ם. לדעת הרשב"א תיקנו לברך בשחר לפי שהאדם נעשה אז כבריה חדשה ודמי לכהן המתקדש מעבודתו שנוטל ידיו מהכיוור וברך. ולדעת הזוה"ק טעם הנטילה להתקדש ולהיטהר ע"י סילוק הרוח הרעה השורה על הידים. וכבר כתבנו שאף שהש"ס (להבנת הארחות חיים) גם הזכיר רוח רעה, מ"מ יש כמה חילוקים בין הש"ס לבין הזוהר, ולפי"ז יש לנו ארבעה טעמים^ג, וכ"כ הפמ"ג (סי' ד' א"א סק"א, ומשב"ז סק"א^ד). וע"ע בכה"ח (אות ו'). ועתה יש לדון בנפק"מ בין הטעמים, ואיזה מן הטעמים עיקר לדינא.

לג. וקצת תימה על המשנ"ב (סי' ד' סק"א) שכתב רק שני טעמים, הרא"ש והרשב"א. וי"ל, דמיירי שם רק לעניין הברכה, ואין מברכין אלא על טעם הרשב"א והרא"ש (וכפי שנוכיח לקמן). וכן מוכח שם. שו"ר לו שכתב כן להדיא (בסק"ח) וז"ל "כי חוץ מהטעמים הנזכרים (בסק"א) שצריך ליטול ידיו לתפלה, צריך ליטול גם משום רוח רעה השורה על הידים, אך היכא דהנטילה הוא משום רוח רעה לבד לא היו מתקנים ע"ז ברכה, לכן אנו צריכים גם לטעמים הנ"ל".

לד. דהיינו חוץ מהרא"ש והרשב"א, יש לנו גם טעם הש"ס, וגם טעם הזוהר. וז"ל שם (אחר שהביא דעת הרא"ש והרשב"א) "ג' ארחות חיים (הלכות נטילת ידים סי' י"א), והוא ג"כ גמרא שבת (ק"ט ע"א) שיכתא ובת מלך להעביר רוח רעה השורה בלילה על הידים. ד' הזוהר (פרשת וישב קפ"ד ע"ב) דמאן דנאים טעים טעמא דמותא בשיתין נשמין וכי מיתער איתדבק סטרא אחרא בידים צריך נטילת ידים. והנפקא מינה בין הטעמים עי' דרישה (אות א'), ניעור בלילה שייך טעם ארחות חיים, ולא דזוהר. ונאים ביום שיתין נשמין שייך טעם זוהר לברך עכ"ל. כלומר, שלש"ס עצם הלילה גורם הרו"ר. ולזוהר, השיגה (והסתפק הב"י אם בלילה או אף ביום) גורם לרו"ר. וכ"כ הב"י כנ"ל. וע' לקמן.

לה. וז"ל הפמ"ג (א"א סק"א) "וטעם הרשב"א לתפלה ככהן מכיוור צריך דוקא כלי וכה גברא,

שתקנו ליטול ידיו שחרית לא פלוג רבנן, אבל להרא"ש שאינו צריך ליטול אלא מפני שנגעו במקום מטונף היכא דלא נגעו משמע דלא תקון כמו שכתבתי בסמוך. (וע' בט"ז סק"ט שהקשה, למה לא אמר הב"י "לא פלוג" גם לטעם הרא"ש, עיי"ש מה שתירץ. וע' במשב"ז שם, וגם המאמר סק"ח תירץ).

ובשו"ע כתב מרן "אם היה נעור כל הלילה, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית, להתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו. הגה, ויטלם בלא ברכה". אך ע' משנ"ב (סק"ל) שכתב "יש מהאחרונים שחולקין על הכרעת הרמ"א בזה, וסוברים דצריך לברך, ויש שמסכימים עמו. וכ"ז בלא עשה צרכיו, אבל אם עשה צרכיו קודם התפלה, הסכמת אחרונים דבזה צריך ליטול ידיו ולברך. וכן נכון לעשות לכתחילה במי שניעור כל הלילה כגון בליל שבועות, יעשה צרכיו או יטיל מים וישפוף, שאז לכו"ע יתחייב לברך ויברך ענט"י ואשר יצר". (אות מ"ט, ע"פ המאמר סק"ח, וכ"ד מרן החיד"א בברכ"י סי' מ"ו אות י"ב, ובספרו קשר גודל סי' ה' אות א', שלא יברך על נטילת ידיים אם היה ניעור כל הלילה, ומוכח דהיינו אף בעשה צרכיו) חלק ופסק שאף בכה"ג לא יברך, וכ"פ ילקו"י ועוד, ע' הטעם לקמן.

רוח רעה, וסגי בשכשוך. ורק לדעת הזהר צריך נטילה ג' פעמים (וע' בט"ז סי' ד' סק"ח, ובפמ"ג שם במשב"ז, ובפמ"ג בא"א סק"א. וע"ע בילקו"י תשס"ד עמ' ש"ז). והמשנ"ב (בס"ק י"ז) כתב בשם החי"א (כלל ב' סע' ג') "ר"ל דמהני אף להעביר רוח רעה, ולכן אם אין לו כלי שלם, מותר ליטול מכלי נקוב וכן מפלומ"ף אף שאין כאן כח גברא" וכו'. וזה לטעם רוח רעה של הש"ס, דלדעת הזוהר צריך כלי וכח גברא. וע"ע בכה"ח (אות ו' ואות י' ואות כ"ז), ובשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א אות ה'), ובשו"ת יביע אומר (ח"ט אור"ח סי' ק"ח אות י"א), ובילקו"י (תשס"ד סי' ד' עמ' רצ"ו עד עמ' ד"ש, ובעמ' של"ה של"ו), ואכמ"ל.

ב. כתב הב"י (בסע' י"ג) לגבי הניער כל הלילה, או אפילו ישן שינת עראי, שלטעם הרא"ש א"צ נטילה בבוקר, ואף לדעת הרשב"א כתב הב"י בתחילה שאין צריך, שבריה חדשה נעשה רק אחר שישן, אכן אם ישן אפילו רק שינת עראי, כתב הב"י שלרשב"א צריך נטילה ויברך, ואפשר שלדעתו יברך אף אם לא ישן כלל, וז"ל "ומיהו אם ישן שינת עראי נראה דשייך ביה מפקיד פקדון ביד הקדוש ברוך הוא ומחזירה לו חדשה. ואפשר שאפילו היה נעור כל הלילה צריך ליטול ידיו שחרית לפי טעם זה, דכיון

משמע בהדיא שכל שישן שיתין נשמי צריך ליטול, שהרי כשישן שיעור זה קאמר דשליט ביה סטרא דרוח מסאבא, משמע דלא שאני לן בין ישן קודם לכן באותה לילה, ללא ישן כלל. וכיון דשליט ביה סטרא דרוח מסאבא, פשיטא שצריך ליטול ידיו כדי להעבירה, שאף על פי שנטל ידיו להעביר הרוח רעה ששרתה על ידיו ראשונה, מה יועיל לרוח רעה ששרתה על ידיו אחר כך. ולפי זה אפשר דאפילו אם ישן ביום צריך ליטול ידיו, דהא סתם אמרו כל דנאים שיתין נשמי שלטא ביה סטרא דרוח מסאבא, ולא חילקו בין יום ללילה וכו'. ומיהו יש לדחות ולומר, דדוקא בישן בלילה אמרו, לפי שאז הוא זמנו של סטרא מסאבא, אבל ביום אין לו כח לשרות על האדם, ומה שאסרו לישן יותר משיתין נשמי הוא כדי שלא לעורר כח ההוא סטרא ביום שאינו זמנו, ומכל מקום אף על פי שמתעורר על ידי השינה, אפשר שאין לו כח לשרות וצ"ע^ל. אחר כך מצאתי כתוב בארחות חיים (הל' נטי' סי' י"א^ל) השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו, יש אומרים שצריך ליטול ידיו פעם אחרת כשיאור היום משום בת מלך השורה על הידים כל

אכן המג"א (ס"ק י"ג) כתב "דבניעור לא חיישינן שנגע במקום מטונף, וגם לא נעשה בריה חדשה" (וע' בפמ"ג א"א ס"ק י"א), הרי דפשיטא למג"א דלרשב"א אין מברך בניעור כל הלילה. ועל תוכן הספק של השו"ע כתב הפמ"ג (א"א ס"ק י"ג) "ולרוח רעה הספק אי כוזהר דנאים דווקא, או כארחות חיים דרוח רעה בלילה, וזהו הספק". הרי לן נפק"מ נוספת בין טעם הרא"ש להרשב"א, בניעור כל הלילה או אף בישן שינת עראי, דלרא"ש ודאי אין מברך, ולרשב"א אפשר שמברך. וכ"כ המשנ"ב (ס"ק כ"ז וס"ק כ"ח. וכן ע' בדרישה סק"א מש"כ בזה, שלטעם רוח רעה שבש"ס אף כשאינו ישן יש רו"ר וצריך נטילה, וע"ע בשו"ת קול גדול סי' מ"ב).

ג. כתב הב"י (סע' ט"ז) "ואם השכים ללמוד ונטל ידיו, ואחר כך השכיב עצמו לישן קודם היום, נראה דאפילו כדי להעביר רוח רעה אינו צריך לחזור וליטול ידיו, דכיון שעברה פעם אחת על ידי נטילה שלש פעמים, שוב אינה שורה באותה הלילה. ואפשר, שאף על פי שעברה על ידי נטילה שלש פעמים חוזרת ושורה, וכן נראה מספר הזוהר וכו',

לו. והדרכ"מ שם (סק"ב) כתב "ונראה לי לפי מה שכתבתי לעיל (בד"מ הארוך) בשם ארחות חיים הדובר תולה בלילה, ולכן אף אם נייעור בלילה צריך נטילה, א"כ ביום אין צריך נטילה".

לז. וכ"נ דעת מהרי"ל בתשובה (סי' כ"ג), שכתב "והבאים מבית עלמין להתפלל יפה עושים שרוחצין ידיהם משום רוח הטומאה השורה בבית הקברות וכו' שתשרה עליו רוח טומאה. ונטילת ידים מעבירו, דמהאי טעמא נטלינן שחרית, דשינה אחת מס' במיתה, משום בת מלך, וכמה מיני נטילות מנו רבותינו פרק ערבי פסחים דמעביר רוחות רעות" ע"כ.

הישן ביום כתב שלטעם הבבלי אין,
ולזוהר יש, עיי"ש).

ולעניין הישן ביום כתב מרן (סע' ט"ו)
"ישן ביום, יש להסתפק אם צריך
לערות מים עליהם ג"פ (ויטלם בלא
ברכה)" ע"כ. ועיי"ש בט"ז (ס"ק י"א)
שכתב "דיש להסתפק אי לילה גורם לרוח
טומאה (בבלי), או שינה גורם (זוהר)"
ע"כ. ועיי"ש בפמ"ג (משב"ז שם).

וכל זה לטעם רוח רעה. אמנם יש לעיין
במקרה זה, מה יהא הדין לדעת
הרא"ש והרשב"א. ונראה שלרא"ש, הכל
תלוי אם ישן קודם התפלה שינת קבע או
שינת עראי, דבשינת עראי א"צ ליטול
שוב כנ"ל, ואם ישן שינת קבע צריך
ליטול שוב דמסתמא טינף ידיו לט. אכן
לדעת הרשב"א נראה שזה תלוי אם נעשה
כבריה חדשה רק בבוקר, או אף כשקם
כבר לפנות בוקר, דאם אחר שקם לפנות
בוקר ונטל ידיו נעשה כבריה חדשה,
נראה שגם אם ישן אח"כ שוב, לא נאמר
שיעשה שוב כבריה חדשה פעם שניה.
אכן אם הכל תלוי רק בבוקר, נראה שאם

הלילה עד היום, וכן צריך לשפוך עליהם
מים שלש פעמים ע"כ. נראה מדבריו
שאפילו היה נעור עד הבוקר קאמר צריך
ליטול ידיו פעם אחרת משום בת מלך"
עכ"ל הב"י.

הרי שמתפק הב"י אם רוח רועה שורה
פעמיים בלילה, כגון שאחר שנטל
פעם אחת כדין, ושוב חזר לישון. וכן
מסתפק אם רוח רעה שורה על הישן
ביום. ואפילו בניעור בלילה אפשר
ששורה עליו רו"ר, כדמוכח בארחות
חיים.

ובשו"ע (סע' י"ד) כתב מרן "השכים
קודם עמוד השחר, ונטל ידיו,
יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו פעם
אחרת כשיאור היום^ל, להעביר רוח רעה
השורה על הידים. הגה, ויטלם בלא
ברכה". וע' בט"ז (ס"ק י). וביאר שם
המשנ"ב (ס"ק ל"א) טעם הסברא להצריך
ליטול שוב "כי י"א דבעמוד השחר חוזר
הרוח רעה לשרות פעם שנית". (וע'
בדרישה סק"א, שלטעם הזהר אין רוח
רעה פעמיים ולטעם הבבלי יש, ולעניין

לח. והנה מוכח שמיד כשהשכים נטל ידיו, ומסתמא בברכה. ולפי כל המבואר כאן, צ"ל
דמיירי במי שהיה דעתו לקום משינתו, ולא במי שקם ודעתו לחזור לישון, שבזה אף אם נוטל
ידיו לא יברך. ודו"ק. (ולאפוקי ממה שמו"ר האורחותיך למדני שליט"א כתב אלי בעבר,
ואכמ"ל).

לט. וע' בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ה') בגדר שינת קבע ועראי בלילה לעניין ברכות
התורה, ונראה שה"ה לנד"ד. (וע"ע בביאור הלכה בסי' ד' סעיף ט"ז ד"ה דוד, ובכה"ח שם
אות נ"ה, ובשו"ת אור לציון ח"ב פ"א סע' ז', ובילקו"י תשס"ד סי' ד' עמ' ש"ל).

קם לפנות בוקר אין לו לברך אז על הנטילה, אלא יטול בלא ברכה, ובבוקר, יטול שוב ואז יברך, מפני שרק אז נעשה כבריה חדשה. כ"נ לענ"ד.

והמג"א שם (ס"ק י"ג) כתב "רוח רעה. הכא לא נקט להתפלל כמ"ש סעי' י"ג, דודאי כיון שקידש ידיו פ"א, שוב א"צ לקדש ידיו שנית אפילו ישן שנית, דפעם אחת נעשה בריה חדשה, ולא ב' פעמים. אלא הספק הוא משום רוח רעה, ולכן אפילו ישן שנית א"צ ברכה, דלרוח רעה א"צ ברכה" ע"כ (וע' בפמ"ג ובמחה"ש ע"ד. והפמ"ג במשב"ז סוף סק"ט כתב שאף הט"ז יודה לסברא זו). והובא במשנ"ב (ס"ק ל"ב). הרי כנ"ל, דלדעת הרשב"א אחר שנטל ידיו לפנות בוקר ונעשה כבריה חדשה, שוב א"צ ליטול שוב לעולם^מ.

ומשמע מהמג"א שלדעת הרשב"א יש בריה חדשה כבר לפנות בוקר כשסיים שינתו, ולא דוקא בבוקר ממש. ולכאורה יש לפקפק בזה וצ"ע. ודו"ק. אכן באמת גם דעת מרן השו"ע כן, שהרי כתב מרן (או"ח סי' מ"ז סעי' י"ג) "המשכים קודם אור היום, מברך כל סדר הברכות, חוץ מברכת הנותן לשכוי בינה

ופרשת התמיד (ע"ל סי' א' סעיף ו') שימתין מלאומרה עד שיאור היום". מוכח דברכת ענט"י מברך מיד בקומו, אף שעדיין לא נייעור היום. והטעם ע"כ ד"לברקים" לאו דווקא, אלא העיקר שהוא בבחינת "חדשים", היינו שישן עיקר שינתו ונתחדש כוחו. (אולם באמת ראה שם במשנ"ב בסק"ל, דיוכל לברך הברכות גם אם בדעתו לשוב ולישון בלילה, מלבד ברכת המעביר חבלי שינה וברכת אלהי נשמה, וצ"ע).

ד. והנה מרן כתב "השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו פעם אחרת, כשיאור היום, להעביר רוח רעה השורה על הידים". ואף שכבר כתבנו שמי שקם אז קודם עמוד השחר יש לו ליטול ולברך לדעת הרא"ש, ואף לדעת הרשב"א, דעת המג"א לברך אז, מ"מ יש להסתפק במי שלא בירך אז כשהשכים, האם הפסיד הברכה. וכתב המשנ"ב (ס"ק ל"ג) על זה "הנה נראה דאפילו אם בפעם הראשון כשנטל ידיו לא בירך ענט"י, מ"מ לא יברך עתה, דאיך יאמר וציונו ענט"י, הלא כבר יצא ידי חובת הנטילה לתפלה לדעת הרא"ש, כמבואר בב"י. וכה"ג כתב לעיל

מ. וע' בפמ"ג (סי' ד' משב"ז סק"ט) שכתב "והנך רואה דלפ"ז, אף ישן עראי דלא חיישינן דנגע במטונף, ולרשב"א בריה חדשה, אפילו הכי אין לברך, דשמא הלכה כרא"ש. ומיהו אם עשה צרכיו וישן עראי, לכולי עלמא מברך. ואף על גב דלידין בסימן ז' כל היום לא, מכל מקום בשחרית כהאי גוונא וודאי לא פלוג. או דרוב פעמים אין נקיים, כט"ז בסי' ז' (סק"א)" ע"כ.

בשערי תשובה (סק"ה)^{מא}. ומ"מ הנכון שיביא עצמו לידי חיוב ברכה, דהיינו שיעשה צרכיו קודם התפלה, ויתחייב לברך ענט"י וכנ"ל בסק"ד בשם החי"א^א עכ"ל. ועיי"ש בביאור הלכה (ד"ה ויטלם).

אכ"ן כבר כתבתי שהכה"ח (אות מ"ט) חולק וסובר שאף כשעשה צרכיו לא יברך ענט"י, ומקורו במאמ"ר (סק"ח, כבר כתבתי לעיל שכ"ד החיד"א), שכתב שאף שלטעם הרא"ש יברך, מ"מ בדעת הרשב"א הבי"י הסתפק, דהרי כשניעור בלילה אין בריה חדשה, אלא שאולי י"ל לא פלוג, אך לא יצא מידי ספק, לכן כתב שם המאמ"ר שהמנהג שאין מברכין בניעור כל הלילה, אך כשעשה צרכיו, ועיי"ש. אבן בנד"ד שישן, באמת מברך להרשב"א, וכבר כתב הבי"י שלרשב"א א"צ עובר לעשייתן, ולרא"ש אחר שהתפנה מברך אם דעתו להתפלל, ולכן בכה"ג חושבני שכולם יודו לפסק המשנ"ב כאן, ולא חלקו אלא בניעור כל הלילה, ודו"ק.

ה. ע' ב"י (לקראת סוף סי' ד', א' ב') שהביא שהאבודרהם כתב שמברך

אשר יצר ועל נט"י בין עשה צרכיו ובין לא. והבי"י תמה וכתב "ואיני יודע מה טעם לברכת אשר יצר כשלא עשה צרכיו^{מב}, אבל ברכת על נטילת ידים בבוקר ודאי משמע שצריך לברך אף על פי שלא עשה צרכיו, וכן כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל. וכן נראה ממה שכתב הרא"ש בפרק הרוואה (ברכות פ"ט סי' כ"ג) דמשום דידיים עסקניות הן ואי אפשר שלא ליגע בבשר המטונף תקנו ברכה קודם שיקרא קריאת שמע ויתפלל, וכן כתב גם כן בתשובה כלל רביעי (סי' א'). ומה שכתב בסוף אותה תשובה ואם הוא נוטל ידיו כשרוצה להתפלל אם לא עשה צרכיו אינו צריך לברך על נטילת ידים, שלא תקנוה אלא בבוקר כשידיו מטונפות שממשמשות במקום הטינופת ועשה צרכיו, צריך לומר דהוי כאלו כתב או עשה צרכיו, כלומר שלא תקנוה אלא בבוקר שידיו מטונפות שממשמשות במקום הטינופת, או בשאר תפלות כשעשה צרכיו ונטל ידיו להתפלל מיד ועל פי מה שכתב רבינו בסימן ז'. ולדברי הרשב"א בתשובה שכתבתי בסמוך אפילו לא נגע במקום מטונף נמי צריך לברך על נטילת ידים" עכ"ל.

מא. השערי תשובה שם קאי על מש"כ השו"ע (סי' ד' סע' א') "מים הפסולים לנטילת ידים לסעודה, כשרים לנטילת ידים לתפלה, מיהו יש מי שאומר דלא מברך עלייהו", וכתב השע"ת על דעת הי"א, וז"ל "ומי שנוהג כהש"ע ונטל מאלו בלא ברכה אם אח"כ נודמנו לו מים כשרים יחזור ויטול מהם בלא ברכה דה"ל ספק ברכות דשמא יצא י"ח נטילה בראשונים ואף על גב דלא בירך אז מ"מ כיון שכבר סרה הר"ר ע"י נטילה הראשונה שוב לא יכול לברך על נטילה זו וצונו ועל נטילה ראשונה חלף שעתא" ע"כ.

מב. וכ"ד הרמב"ם (תפלה פ"ז ה"ח) להדיא. וע"ע בשו"ת אור לי (סי' ס"ט), ובכה"ח (אות ט').

ולברך. וכ"כ הפמ"ג (סי' ד' משב"ז סק"א. וכע"ז כתב הדרישה סק"א, דלטעם הרא"ש אם לא ישן ערום לא חייב ליטול, ולרשב"א יטול בברכה וכו' עיי"ש). וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ד אור"ח סי' ב' אות ח').

ז. כתב הביאור הלכה (בסי' ד' סע' א' ד"ה ואפילו) "ומשמע מהח"א (כלל ז' סע' ו') דמי שהוא קם זמן הרבה קודם התפלה, אפילו אם הטיל מי רגלים דזה כבר נקרא בשם עשיית צרכים, מ"מ כיון דמסתמא כשיגיע בבוקר זמן תפלה ילך בבית הכסא לנקות עצמו, לכן ימתין עתה מברכת ענט"י עד הבוקר כשינקה עצמו קודם התפלה, כדי לצאת דעת הרא"ש דס"ל דעיקרה ניתקן בשביל התפלה. ולכאורה קשה על עצתו, איך יצא עתה בברכתו אליבא דהרשב"א, הלא במה שנטל ידיו תיכף כשקם יצא ידי חובת נטילה, ואיך יאמר עתה על הנטילה השנייה וצונו על נט"י ולומר דהברכה זו קאי על נטילה ראשונה, הלא יש הפסק גדול, ולכתחילה יש ליהזר בזה מאוד כמבואר בהרבה אחרונים בסי' ו' עיי"ש ע"כ. והיינו דלטעם הרא"ש, מי שיוודע שצריך להתפנות שוב אח"כ, אין לו ליטול ידיו ולברך אז, דטעם הנטילה מפני הכנה לתפלה, וכל שצריך להיפנות שוב, אין הכנה לתפלה, אך לדעת הרשב"א שטעם הנטילה משום שנעשה בריה חדשה, כל שקם, מיד נעשה בריה חדשה ויש לו לברך מיד. (ורק אם נצרך אז לנקביו, שאז אסור לו לברך שום ברכה,

והרמ"א בדרכ"מ (סק"ג) כתב ליישב שיטת האבודרהם, וז"ל "ואפשר לי ליישב המנהג, דאף ברכת אשר יצר תלוי ברוח רעה כי מאחר שאסור ליגע בידיו בעוד שהרוח עליהם בפה או בחוטם או באזנים או בעינים שהם הנקבים נקבים שבאדם, ועל ידי נטילה זו מסיר הרוח רעה ואז מותר לשלוח ידיו אל הנקבים לסותמן או לפותחן כאשר יצטרך לו, ולכן יברך אשר יצר, וכן משמע דעת הטור ריש סימן ו' דיברך אשר יצר בכל שחרית, דהא כתב סתם ויברך אשר יצר, ולא הזכיר יציאה מבית הכסא. מיהו יש לדחות על מה שכתב בסימן ב' ויבדוק נקביו וכולי" עכ"ל. (וע"ע בדרכ"מ בסי' ו' סק"ד). וכ"פ בהגה (סי' ד' סע' א') שם. והמג"א (סק"ב) כתב ליישב "ול"נ משום דנעשה כבריה חדשה". (וע' בדרישה סוף סק"א תירוץ אחר לאבודרהם, וע"ע בב"ח בס"ס ד' מש"כ בזה, וע' בלבוש, וע"ע בכה"ח אות ט'). ואנן בדין קי"ל כדעת מרן שאין לברך אשר יצר אם לא התפנה, כדכתב הכה"ח (אות ט'). וא"כ יש לנו נפק"מ בין טעם רוח רעה, לטעם הכנה לתפלה, ולטעם בריה חדשה (לרשב"א), לענין ברכת אשר יצר.

ו. לפי הב"י הנ"ל יש נפק"מ נוספת, אם ישן בלילה באופן שיוודע שלא נגע במקומות המטונפים (כגון שישן עם כפפות וכד', או שמשותק בידיו וכד'), לטעם הרא"ש א"צ ליטול, ואם נטל לא יברך, ולטעם הרשב"א מחוייב ליטול

וגם מהרמב"ם משמע שסובר כהרא"ש וכו' עכ"ל. וע"ע בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א אות ה' ובהערות שם), ובספר הלכה ברורה (סי' ד' בירור הלכה סק"א), ואכמ"ל.

ח. כבר הבאנו שהב"י כתב שלטעם הרא"ש (והרמב"ם) צריך לברך קודם הנטילה, ככל ברכת המצות, ולדעת ר' יונה יש לברך מיד אחר הנטילה קודם הניגוב. אכן לדעת הרשב"א עשו ברכה זו כברכת השבח, ויוכל לברך אח"כ, ועפ"ז יש שנהגו לברך ברכת ענט"י עם שאר כל ברכות השחר בבית הכנסת. אכן לדעת הרא"ש והרמב"ם ודאי א"א לעשות כן כלל. וע' בילקו"י (תשס"ד סי' ד' עמ' שמ"ב).

ט. יש לדון במי שאין דעתו להתפלל שחרית, כגון שהוא אנוס וכד', או אשה שנוהגת להתפלל תפלה אחת ביום ודעתה להתפלל מנחה וכד', שלטעם הרא"ש והרמב"ם לא יברכו בבוקר, ולטעם הרשב"א (והש"ס והזהר) יברכו, ודו"ק. (ושו"ר מש"כ בזה הב"ח בסי' ד' "אבל פשוט וברור דתקנת חכמים היא כוללת ובכל ענין צריך לברך שלא חלקו חכמים בתקנתם שהלא גם הנשים ועמי הארצות אף על פי שאין קורין קריאת שמע ואין מתפללין מברכין על נטילת ידיים שחרית ואין מוחין על ידן". אכן המג"א ס"ק י"ב דחה דבריו, וגם הב"י סובר דלא כדבריו, וכ"ד האחרונים). וא"כ לדעת מרן שפוסק גם כטעם הרא"ש, לדינא לא יברכו בכה"ג. וע"ע מה המנהג בכה"ג.

בכה"ג ימתין מלברך אחר שהתפנה, אך לרא"ש, אין לברך אלא לפני התפלה). אך ע' בב"ח.

אכן שוב כתב הביאור הלכה שם "אמנם באמת אפשר ליישב, דהרי כתב הב"י (בסי' ו') דלטעם הרשב"א דמשום בריה חדשה, נוכל לאחרה ולסדרה עם שאר הברכות, אף שהוא הפסק גדול. אך א"כ יהיה צריך לברך אח"ז תיכף גם שאר ברכות השחר" ע"כ. והיינו דבאמת בין לרא"ש ובין לרשב"א, ימתין מלברך הברכה עד אחרי שיעשה צרכיו סמוך לתפלה, ואז יברך ענט"י עם שאר הברכות, ושפיר יצא י"ח אליבא דכו"ע.

אלא ששוב כתב שם הביאור הלכה "ומסתימת לשון השע"ת (בסי' ו' סק"ה) משמע שאין סובר כהח"א, אלא תיכף אחר עשיית הצרכים מברך ענט"י ואשר יצר, וכן בדה"ח לא נזכר שום חילוק בענין זה. ואפשר שהטעם הוא משום קושייתנו הנ"ל, וכן מוכח בשע"ת (סק"ה) שזו היא שיטתו. אח"כ מצאתי בספר מעשה רב (אות ג') כהח"א, שכתב שיש לסמוך ברכת ענט"י לתפלה, ולא יאמר אותו תיכף כשקם כשאר דעתו להתפלל מיד, ובלבד שלא ישכח עכ"ל. ואף דיש לדחות דהוא קאי שם לשיטתו דפסק שם כהרא"ש דצריך לברך לכל תפלה, משא"כ לדידן, מ"מ יותר טוב לעשות כהח"א דזה אליבא דהרא"ש בוודאי יוצא, ואפשר גם להרשב"א לפי מה שכתב הב"י וכנ"ל, משא"כ אם לא יעשה כוותיה, להרא"ש בוודאי אינו יוצא וכדמוכח בתשובת הרא"ש שהובא בב"י.

י. ע' בילקו"י (תשס"ד סי' ד' עמ' ד"ש את ר') שכתב לפלפל אם יש נפק"מ בין הטעמים הנ"ל לעניין נטילה במים הפסולים לנטילה לסעודה, עיי"ש. וע"ע בב"ח (ריש סי' ד'), ובשו"ע (סע' א', בנו"כ שם), ואכמ"ל.

הטעמים העיקריים להלכה בעניין נט"י של הבוקר

כתב מרן בשו"ע (סי' ד' סע' ב') "ידקדק לערות עליהן מים ג' פעמים, להעביר רוח רעה ששורה עליהן" ע"כ. והוא לשון הטור, וכבר כתב הב"י שטעמו מהגמרא, ומהזוהר. הרי שלפחות לכתחילה חשש מרן לטעם רוח רעה. (וכ"פ שם בסע' ג' שלא יגע בעיניו וכו', כטעם הגמרא משום רוח רעה. ועיי"ש בסע' ח' שפסק שאין ליטול ידיו ע"ג קרקע, ובסע' ט' פסק שאין ליהנות מהמים, ושיטול מיד ימין על שמאל, והוא ע"פ טעם הזוהר הנ"ל כמבואר בב"י, ועיי"ש בנו"כ).

ועוד פסק מרן (שם סע' י"ב) "אם שכשך ידיו לתוך כלי של מים, עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה, אבל לא לרוח רעה שעליהן. אם שכשך ידיו בשלש מימות מחולפים, יש להסתפק אם עלתה

לו להעביר רוח רעה שעליהן" ע"כ. הרי שפוסק כטעם הרא"ש והרמב"ם (הכנה לתפלה), וגם חושש לכתחילה לטעם הזוהר (ועיי"ש שוב בסע' י"ג וסע' י"ד). ומסתימת מרן מוכח שמברך על שכשוך הנ"ל, אף שרוח רעה עדיין לא סרה מידי, הרי שבדיעבד די בטעם הרא"ש והרמב"ם כדי לברך על הנטילה, ודו"ק. וכ"כ שם המשנ"ב (בס"ק כ"ה) "לק"ש ולתפלה, ויוכל לברך על נטילת ידיים" וכו'. (אך ע' בכה"ח אות מ', ובהלכה ברורה שפסקו לא לברך, דסב"ל נגד מרן, כדי לחוש לטעם רו"ר של הזוהר והמקובלים והפוסקים שחששו לזה. ועיי"ש בהלכה ברורה שדן איך הדין אם אח"כ נזדמן לו כלי, אם אז יטול בברכה או לא, ויש להעיר ע"ד, ואכמ"ל). וכן מבואר להדיא (בסע' כ"ב) שכתב מרן "אם אין לו מים, יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי, ויברך על נקיות ידיים^מ, ויועיל לתפלה, אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן". ועיי"ש עוד (בסע' כ"ג) שכתב "לא תיקנו נטילת ידיים, אלא לק"ש ולתפלה" וכו', הרי דהעיקר לדינא כדעת הרא"ש והרמב"ם, שהרי שמברך גם כשנשאר עליו רוח רעה, דעיקר הטעם לדינא לדעת השו"ע^מ, הוא משום נקיות לתפלה^מ.

מג. וע' בשו"ת חזו"ע (סי' ל"ח ד"ה גם הלום). ובכה"ח (אות ק"ה), ובילקו"י (תשס"ד סי' ד' עמ' תל"א תל"ב), ואכמ"ל.

מד. וע' בדרישה (סק"א) מש"כ בזה באורך.

מה. אמנם מצאנו למרן החיד"א בברכ"י שם (אות ח') שכתב לעניין לברך כשידיו עם רוח

או להתפלל מיד". הגה, היו ידיו מלוכלכות, ששפשף בהן, אפ"ה אינו מברך על נטילת ידים (סמ"ג סימן כ"ז מ"ע) "עכ"ל. (ועיי"ש בט"ז סי' ז' סק"א, ובפמ"ג סי' ד' משב"ז סק"א).

ולכן ע"כ לומר שמרן סמך גם על טעם הרשב"א משום בריה חדשה, משא"כ במנחה וערבית, הרי לטעמו לעולם אין לברך. וכבר הבאנו שמרן חשש לכתחילה לטעם הרשב"א, שכתב (בסי' ד' סע' ז') שטוב להקפיד על נטילת שחרית בכל דיני נט"י לסעודה, והיינו דעת הרשב"א, וכ"כ הפמ"ג (משב"ז סק"א). ולכן בהצטרף ב' הטעמים (תפלה, ובריה חדשה), רק אז יש לברך לדינא לדעת מרן^י.

ושז"ר למשנ"ב (סי' ד' סק"א) שכתב בטעם תקנת נט"י של הבוקר יש

אכן אם באמת טעם הרמב"ם והרא"ש עיקר לדעת מרן, צ"ע למה פסק מרן (בסי' צ"ב סע' ד' וסע' ה' ובסי' רל"ג סע' ב"י) שאין לברך בתפלת מנחה וערבית על נט"י. והיה נראה לומר, שבאמת מה שפסק שם מרן לא לברך, היינו רק בידים של היסח הדעת, היינו סתם ידים, משא"כ בבוקר שאז הידים גרועות יותר, שהם ודאי מטונפות, לכן בבוקר מברך. ולפי"ז אם היו ידיו מטונפות ממש, גם במנחה וערבית יברך. וזכורני שיש אחרונים שכתבו כן בדעת מרן. אך באמת לא נראה כן בדעתו, דמדסתם דבריו שאין לברך בנטילה לתפלת מנחה, מוכח שגם באופן שידיו מטונפות לגמרי לא יברך. ושוב נזכרתי שכן מפורש בשו"ע (או"ח סי' ז' סע' א') וז"ל "כל היום כשעושה צרכיו, בין קטנים בין גדולים, מברך אשר יצר, ולא על נטילת ידים, אף אם רוצה ללמוד

טומאה, וז"ל "בספר הזהר (בהקדמה י' ב') אסר בפירוש, כמ"ש הרב מהר"ם די לונזאנו בדרך חיים (דף ק"ב, כ' ע"ב דפוס לבוב), והביאו הרב כנסת הגדולה. וכזה ראיתי למר זקנינו ז"ל בספר אור החמה כ"י (בהקדמה י' ע"ב ד"ה והנה) משם מהרח"ו וצל"ה, דבוהר מוכח דלא כמו שפסק בש"ע", והביא דבריו השערי תשובה (סק"ל). וחזר ע"ד בשיו"ב שם (סוף אות ב'). אולם נראה דאנן בדידן יש לנו לילך בתר הוראות מרן (ע' דברי חמודות פ"ט סוף ס"ק ע"ז). וע' בשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ב', ובחלק ט' או"ח סי' ק"ח אות י"ב), ואכמ"ל. מו. וע' בט"ז (בסי' רל"ג סק"ב) שהקשה סתירה בדעת מרן, והאחרונים האריכו בזה (ע' נהר שלום סי' צ"ב סק"ג, ומאמ"ר שם סק"ג, ופמ"ג סי' צ"ב משב"ז סק"א). וע' ילקו"י (תשס"ד סי' ד' עמ' שמ"ח), ואכמ"ל.

מו. והנה הפמ"ג (משב"ז סק"א) כתב דלדעת הרמב"ם (ריש הלכות תפלה) ושו"ע (סי' ק"ו סע' ב') תפלה דאורייתא, והיינו רק התפלה הראשונה, לכן פסק השו"ע שמברך על תפלה של הבוקר, שהיא דאורייתא, משא"כ מנחה וערבית כבר אינם דאורייתא, עיי"ש. ולענ"ד דבריו בזה צ"ע מכמה טעמים, ואכמ"ל.

"טוב לחוש" לדעת הרשב"א להצריך כלי. ע"כ דבעי לתרווייהו. אכן טעם רוח רעה של הזוהר (ופשטות הבבלי) אף שיש לחוש לו לכתחילה, מ"מ אינו עיקר לעכב כלל, שהרי פסק מרן שמברך על הנטילה אף כשנשאר עליו רוח רעה וכמבואר, וכ"כ המג"א (סי' ד' סוף ס"ק י"ג) "דלרוח רעה א"צ ברכה"¹ (אך ע' בפמ"ג א"א סוף ס"ק י"ג, דלדעת הדרכ"מ בסי' ו' סק"ד מברך על רוח רעה, וצ"ע).

ושמחת כשמצאתי שכעיי"ז כתב המג"א (סי' ד' סק"א), וז"ל "לפי מאי דקי"ל אפילו עשה צרכיו ועומד להתפלל אינו מברך ענט"י, ובשחרית מברכין, צ"ל הטעם כמ"ש הרשב"א דבבוקר נעשה כבריה חדשה וצריכים אנו להודות לו, ועד"ז תקנו כל ברכות השחר, לפיכך צריכין אנו להתקדש בקדושתו וליטול

ע"ז שני טעמים, הרא"ש כתב לפי שידיים של אדם עסקניות הן וכו'. והרשב"א כתב לפי שבשחר אחר השינה אנו נעשים כבריה חדשה וכו'. ולהלכה אנו תופסים כשני הטעמים לחומרא לענין נטילה וכדלקמן בזה הסימן. ואם לא בירך ענט"י קודם התפלה, שוב לא יברך אחר התפלה לכו"ע² (חיי"א כלל ז' סע' ה') עכ"ל.

וא"כ מבואר יוצא, שלדעת מרן אין לברך אלא אם יש לנו גם טעם הרמב"ם והרא"ש, דהיינו שאין לברך אלא אם דעתו להתפלל, כדכתב מרן "עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה", "ויועיל לתפלה", וגם טעם הרשב"א דנעשה בבוקר כבריה חדשה, ולכן אין לברך לפני מנחה וערבית וכמבואר³. אך אלא סגי בטעם הרשב"א לחוד, שהרי פסק מרן (בסע' ז') שרק

מח. ולכו"ע דכתב לאו דווקא, דלרשב"א לכאורה יברך כדכתב הבי"י. וצ"ע. ולדינא אין נפק"מ, דכיון דלטעם הרמב"ם והרא"ש לא יברך, ממילא למעשה אין לברך אחר התפלה וכמבואר.

מט. וע' מש"כ בשבלי הלקט (סי' ג') וז"ל "והנראה כהוראת רבינו יצחק זצ"ל, שאין מברכין על נט"י אלא לסעודה ולתפלה ולשחרית. וכ"כ בשם רב נטורנאי גאון זצ"ל (בהלכה א') עכ"ל. וצ"ע בדעתו. והאבודרהם הביא כל הטעמים עיי"ש.

נ. ועיי"ש הטעם בפמ"ג (א"א ס"ק י"ג, וכן לעיל בסק"א) שכתב "ומה שכתב דלרוח רעה אין צריך ברכה, דסכנה לא מברכין, רש"ל פרק כל הבשר (סימן מ"א), הביאו אליה רבה (סק"ח)" עכ"ל. ור"ל, כדכתב הרמב"ם בהלכות ברכות (פי"א ה"ו) "ולמה אין מברכין על נטילת ידים באחרונה, מפני שלא חייבו בדבר זה אלא מפני הסכנה ודברים שהם משום סכנה אין מברכין עליהם, הא למה זה דומה למי שסינן את המים ואחר כך שתה בלילה מפני סכנת עלוקה שאינו מברך וצונו לסנן את המים וכן כל כיוצא בזה". ולכאורה י"ל ע"ד, דבפשוטו הטעם דכתב המג"א דאין מברך על רוח רעה, משום דאין עיקר לדינא כוזהר נגד הראשונים. תדע, הא אליבא דהזוהר ודאי מברך בבוקר אף שלדעתו הטעם הוא כדי להסיר הרוח רעה. ולכן צ"ע בזה.

ידיו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו" עכ"ל. הרי שהמג"א פסק דטעם הרשב"א עיקר^נ (וכ"כ המחזה"ש על המג"א ס"ק י"ג, וע' בביאור טעמו של המג"א, בפמ"ג א"א סק"א), ומשמע דלדעת מרן טעמי הרשב"א והרא"ש שניהם עיקר. ושור"ר שכ"כ הפמ"ג (משב"ז סק"א), שהמג"א חולק על מרן, שמרן סבר שאין לברך אלא כשיש גם טעם הרא"ש וגם טעם הרשב"א, והמג"א סובר שדעת הרשב"א לבדו עיקר, עיי"ש. (וע' בט"ז סק"א שהביא טעם הרא"ש וגם טעם הרשב"א, והפמ"ג במשב"ז סק"א וסק"ב כתב שלדעת הט"ז טעם הרא"ש עיקר לדינא, וטוב לחוש לדעת הרשב"א והזוהר, ושכן נראה דעת השו"ע).

אגב, ע' במשנ"ב (בסי' תרי"ג סק"ה), ובשעה"צ שם (סק"ח), שכתב שדעת מרן השו"ע, אף שפסק שעיקר טעם הנטילה בבוקר הוא משום התפלה, מ"מ ביה"כ חשש למ"ד שהטעם הוא משום בריה חדשה, עיי"ש ראייתו.

חזור לדון בעיקר נד"ד

ועתה נחזור לספק בו פתחנו. והנה לפי כל האמור, מי שקם באמצע

הלילה ונוטל ידיו ודעתו לחזור לישון, הנה אין לו לברך אז לא לטעם הרשב"א, ולא לטעם הרא"ש^נ, דמאחר שאין דעתו להתפלל אלא לחזור לישון, לא יברך לרא"ש מאחר שאינו עומד להתפלל, שהרי דעתו לשוב לישן שינת קבע. וגם לדעת הרשב"א אין לברך, שהרי נעשה בריה חדשה רק בבוקר ולא באמצע הלילה. ואף אם נאמר שלדעת הרשב"א הקם באמצע הלילה ומתכוין להתחיל סדר יומו הוי שפיר בריה חדשה אחר שישן את שנתו העיקרית, וכן משמע מהמג"א הנ"ל (בס"ק י"ג. אכן צ"ע לענ"ד, דהא כתב הרשב"א דרק בשחר נעשה בריה חדשה, משמע שלא קודם לזה בשום אופן. אכן לדינא כבר כתבנו שכדעת המג"א מוכרח בשו"ע סי' מ"ז סע' י"ג עיי"ש), אעפ"כ, בנד"ד שבדעתו לחזור לישון, מסתבר מאד שלא יברך אף לסברא זו, דלא נעשה בריה חדשה אלא בשחר, או בסיום שנתו אף קודם השחר, משא"כ כשדעתו לחזור לישון שינת קבע, ודאי לא נעשה עדיין בריה חדשה ולא יברך, כ"נ לענ"ד ברור. וכן מנהג העולם פשוט, שמי שקם באמצע הלילה ונוטל ידיו, אינו מברך, ורק בבוקר כשנוטל ידיו מברך, וא"כ המנהג נכון וברור ע"פ הדין.

נא. וע' בפמ"ג (משב"ז סק"ט) שכתב "עיינ מג"א לקמן (סי' כ"ה) סובר די"ל מטעם בריה חדשה לחוד נמי י"ל תקנו לברך", ועיי"ש.

נב. ובדעת הש"ס והזוהר בזה אין לנו כ"כ נפק"מ, אחר דמרן פסק שמברכים אף כשאין לנו טעם רוח רעה וכמבואר, וכ"כ המג"א (סי' ד' סוף ס"ק י"ג) "דלרוח רעה א"צ ברכה" (וע' בהערה לעיל בשם הפמ"ג ובמה שתמהנו בדבריו).

והנה אף לטעם רוח רעה דהזוהר, כתב המשנ"ב (ס"ק ל"א) "ואפילו אם חזר וישן פעם שנית קודם עמוד השחר, דבזה בודאי צריך משום רוח רעה עוד הפעם ליטול ידיים", ולכן מסתבר שאף לטעם רוח רעה, כל שקם באמצע הלילה ונטל ידיו והסיר הרוח רעה, מ"מ כיון שדעתו לחזור לישון, והרוח רעה תשוב לידיו, כדכתב הב"י (בסע' ט"ז) בשם הארחות חיים "משום בת מלך השורה על הידים כל הלילה עד היום", לכן מסתבר ברור שלא יברך אז באמצע הלילה, אלא יברך רק בבוקר (וודאי לא יברך פעמיים, ולית מאן דפליג בזה).

ומה מאד שמחתי, שכאשר דימיתי כן ראיתי בביאור הלכה (בסע' י"ג בד"ה כל), שכתב וז"ל "אם היה ישן בתחלת הלילה, וקם ונטל ידיו כדי להעביר הר"ר, נ"ל דלהרשב"א צריך עוד הפעם בבוקר ליטול ידיו לתפלה ובברכה, דלא שייך לומר דכבר נעשה בריה חדשה כשקם בתחילת הלילה, דכתיב חדשים לבקרים וגו'. ורק כדי לצאת דעת הרא"ש, דלדידיה אין צריך שוב לברך בבוקר, גם בזה יעשה צרכיו קודם התפלה ויתחייב ליטול ולברך לכו"ע" עכ"ל. והרי זה כמבואר. וצ"ל דמיירי במי שחוזר לישון שינת עראי, דמי שחזר וישן שינת קבע, צריך ליטול ולברך לדעת הרא"ש אף בלא עשה צרכיו.

ושוב מצאתי לכה"ח (סי' ד' אות נ"ב) שכתב ששמע מגאון עוזנו בעל בן איש חי זצ"ל "דאם הקיץ קודם חצות

לשתות מים או לילך לבית הכסא ולחזור ולישון, צריך נט"י גמורה אבל לא יברך, אך אם הקיץ סמוך לחצות וממתין עד שיהיה חצות כדי לברך ברכות השחר ולומר תיקון חצות, אז מברך קודם חצות" עכ"ל (והגר"ז בסידורו חלק על זה ופסק דרק אחר חצות יברך, ע' כה"ח שם, ובזה כתב בהלכות עולם ח"א דף ל"ה, שמי שמברך כדעת בן איש חי, יש לו ע"מ שיסמוך). ומוכח מינה, דאם הלך לישון קודם חצות לילה, והקיץ אחר חצות רק כדי לשתות מים וכדו', ואין דעתו לומר הברכות ותיקון חצות וכו', אלא דעתו לחזור לישון, ודאי לא יברך. וכן מוכח בכה"ח שם (אות נ"ג) ממש"כ הבן איש חי (שנה א' תולדות סע' י"ג), שאם היה נייעור עד אחר חצות, ואז הלך לישון, אז כשיעור יטול ויברך, ומבואר דלא יברך בלילה אם דעתו לחזור לישון, וא"כ דעתו לומר הברכות ותיקון חצות וכו'. ועיי"ש בכה"ח (אות מ"ח), ובשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' א').

אכן גם בזה, לפענ"ד אליבא דהרשב"א, והרא"ש אין לו לברך כלל, דלהרא"ש בכה"ג אין לברך אלא בבוקר, שהרי מי שקם מעט אחר חצות, ודאי יתפנה שוב לפחות פעם אחת לפני התפלה, ולכן לפי הרא"ש אין לברך מי שקם כ"כ מוקדם, ולא קאמר הרא"ש לברך במשכים אלמוד אלא בזמן שלא יצטרך להתפנות שוב לפני התפלה. וכ"כ הביאור הלכה (בסי' ד' סע' א' ד"ה ואפילו), בשם החי"א (אכן הב"ח לא כתב כן, עיי"ש, והאחרונים כבר דחו

שדעתו לחזור לישון, מסתבר שיודה שיברך הכל רק בבוקר.

וז"ל מרן החדיד"א במחבר"ר (או"ח סי' מ"ז סק"ו) "חוץ מברכת הנותן לשכוי וכו', בזהר (ויקהל דף שמ"ב) מפורש דאחר חצות היו מברכין אותה. ובספר הפרדס לרש"י כת"י דכך היה מנהגו של רש"י לברך כל הברכות וגם ברכת הנותן לשכוי בקומו באשמורת. וכ"כ האר"י זצ"ל (שה"כ דף ב'), וכן נהגו שלמים וכן רבי"ם עכ"ל. (וכ"כ בספרו קשר גודל סי' ה' אות י"א. וע"ע בברכ"י סי' מ"ז אות ה', ובהערות המהדיר שם אות א', ולענ"ד אין דבריו מוכרחים, וצ"ע). וע"ע בפרי חדש (סי' מ"ז אות י"ג). ולשון "בקומו באשמורת" משמע לי שמתחיל סדר יומו, ודו"ק.

ושז"ר שכ"כ הרב בן איש חי גופיה, וז"ל (בפרשת תולדות אות י"ד) "אם לא ישן אלא עד אחר חצות, אף על גב דלפ"ד רבינו הרש"ש ז"ל יכול הוא לברך ברכות השחר אחר חצות, מ"מ כיון שדעתו לישן אחר חצות, מנהגינו הוא שלא לברך ברכות השחר אלא עד אחר הקימתו מן השינה, ואין אנחנו מברכים ברכות השחר תכף אחר חצות אלא רק בזמן שאנו נעורים כל הלילה כמו ליל הוש"ר וליל חג שבועות וכיוצא, דאז אנו מברכין ברכות השחר תכף אחר חצות

דבריו, ע' מג"א ס"ק י"ב). ואף לדעת הרשב"א יש לדון בזה אם נעשה כבריה חדשה כ"כ מוקדם. איך שלא יהיה, הנה לדינא אין לברך לדעת מרן, אלא אם יש גם טעם הרא"ש וגם טעם הרשב"א, וכן הכריע המשנ"ב (סי' ד' סק"א), וכ"ד הפוסקים. ולכן ברור לענ"ד שלדינא אין לברך אז, אלא רק בבוקר.

ומכאן תמה אני על מרן הראש"ל זצ"ל בהליכות עולם (ח"א עמ' ל"ה) שלא כתב כן, אלא כתב שאפשר לברך ענט"י בקם אחר חצות, ואפילו המברך קודם חצות יש לו ע"מ שיסמוך, עיי"ש. ולכאורה תמוה, שהרי בכל ספריו כתב"י שאין לברך ע"פ האר"י הקדוש נגד דעת מרן והפוסקים, וכאן אין לנו דעת האר"י הקדוש, אלא הרש"ש הקדוש, ולכאורה דבריו הם דלא כש"ס ודלא כזוהר, שלא חילקו בין קודם חצות לאחר חצות, ודלא כרשב"א ודלא כרא"ש, ואיך יברך מי שקם לפני חצות כדי לומר תיקון חצות וברכות השחר, כשדעתו לחזור לישון שינת קבע בלילה, כשמהש"ס והזוהר והראשונים נראה שלא יברך, וצ"ע בכל זה.

ולכן נראה לי שבאמת בהליכות עולם מיירי במי שמתחיל סדר יומו בקומו לפני או אחרי חצות, ולא במי שדעתו לחזור לישון שינת קבע, דבמי

נג. ע' בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כ"ה אות ט"ו), ושם (ח"ט או"ח סי' ק"ה אות ד', ובסי' ק"ח אות ט'), ושם (בח"י או"ח סי' נ"ה אות ה' ח"ב אות ה'), ועוד.

קודם התפלה, לדעת הרא"ש אין לברך אז, וכ"ד מרן לחשוש גם לטעם הרא"ש, וכמבואר.

ועוד כתב שם האור לציון "אבל הקם באמצע הלילה ורוצה להמשיך לישן, כיון שנחלקו הפוסקים אם צריך לברך שנית כשקם בבוקר ועושה צרכיו, וראה גם בב"י שם, על כן טוב שלא יברך כעת, ויברך רק בבוקר" ע"כ. ולענ"ד בכה"ג לכו"ע לא יברך, ולא מצינו מי שחולק בזה בב"י.

ולעניין מה שחידש האור לציון, שאם קם באמצע הלילה (וישן בנקודת חצות), ודעתו לומר תיקון חצות או ללמוד ואח"כ לחזור לישון שינת קבע, וכתב שיברך כל ברכות השחר לרבות ענט"י, הנה במקורות לא הביא שום מקור על זה, רק כתב "אם נשאר ללמוד וכדו' ומברך ברכות השחר, כיון שלכתחילה נכון לומר ברכות השחר לפי הסדר, ולהקדים ברכת נט"י, וראה גם בט"ז (בסי' מ"ו ס"ק א'), לכן יוכל לברך על נט"י, וכשיקום שנית בבוקר יטול ידיו בלא ברכה, ואפילו עשה צרכיו" ע"כ. ולענ"ד אין לברך בכה"ג לטעם הרא"ש, כמובן, וגם לטעם הרשב"א נראה דכל שדעתו לחזור ולישון שינת קבע, אין לו לברך אז"ל. כ"ש אם נאמר שלרשב"א נעשה בריה חדשה רק בבוקר. וגם לדעת

לילה, חוץ מברכת התורה דמברכים אותה אחר עמוד השחר, וכן ראוי לנהוג כאשר כתבתי בסה"ק מקבציאל" עכ"ל (וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ד סי' א', ובכה"ח סי' מ"ו אות מ"ט ובשו"ת יביע אומר ח"ח אור"ח סי' ה'). וכתב על זה בהליכות עולם שם (עמ' ל"ה אות ג') שכ"כ הפר"ח (בסי' מ"ז סע' י"ג), ושכן מדוייק ברמב"ם (תפלה פ"ז ה"ג) שכתב "בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך" וכו' (ועיי"ש בכסף משנה). והרי זה כמבואר.

אולם בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א אות ב') כתב "שאלה. הקם באמצע הלילה ועשה צרכיו, ובדעתו להמשיך לישן, האם נוטל ידיו עם ברכה. תשובה. אם בדעתו להמשיך לישן מיד, יטול ידיו בלא ברכת נטילת ידים, ובבוקר יטול שנית עם ברכה. ואם אין בדעתו להמשיך לישן מיד, אלא לומר תיקון חצות או ללמוד, ולאחר מכן לישן, יכול לברך את כל ברכות השחר עם ברכת נטילת ידים, אם כבר עבר חצות לילה, וכשיקום שנית בבוקר יטול ידיו בלא ברכה ואפילו אם עשה צרכיו" ע"כ. ובהערות כתב שם "הקם באמצע הלילה ואין בדעתו לישן עוד, נוטל ידיו בברכה מיד כשקם, וכדמשמע בב"י (בסי' ד') בשם תשובת הרא"ש, ע"ש, וכן המנהג לברך אף בקם באמצע הלילה" ע"כ. ולענ"ד אם קם כ"כ מוקדם, כשיודע שיצטרך שוב להתפנות

נד. ואף שכתב המג"א (בס"ק י"ד) שאין אדם נעשה בריה חדשה ב' פעמים, ולכן לכאורה אם נאמר שנעשה כבר בריה חדשה כשקם משינתו, ואחר שהלך לישון שוב, לא יוכל לברך

הוא לברך ברכות השחר אחר חצות, מ"מ כיון שדעתו לישן אחר חצות מנהיגו הוא שלא לברך ברכות השחר אלא עד אחר הקימתו מן השינה", מוכח שלרש"ש אפשר לברך בנידון האור לציון (ותמוה שהאור לציון כלל לא הפנה לדבריו או לדברי הבן איש חי שהעיד שאין המנהג כן). אך לכאורה דברי הרש"ש הם דלא כמאן (וע' בהערה¹⁰), והמנהג בכה"ג דלא כדבריו, וכפי שמעיד הרב בן איש חי.

ולכן לדינא ברור לפענ"ד שאין לנהוג כדברי האור לציון בזה, מכיון שלדעת מרן יש בזה חשש ברכה לבטלה

הש"ס שיש רוח רעה, הנה אף לש"ס יברך רק פעם אחת ולא פעמיים, ולכן מסתבר שישאיר הברכה לבוקר. וגם לדעת הזוהר והמקובלים, כיון דדעתו לחזור ולישון שינת קבע בלילה, לכן אין לו לברך אז בלילה, וכבר כתב הבן איש חי שם שהמנהג שמי שער אחר חצות ודעתו לחזור לישון, שלא יברך ברכות השחר אלא בבוקר. וא"כ דברי האור לציון הם גם נגד המנהג.

אכן מוכח שם בבן איש חי, שלדעת הרש"ש אפשר לברך אז, שכתב "אע"ג דלפ"ד רבינו הרש"ש ז"ל יכול

עוד, שכבר הפסיד הברכה, אכן ע' בילקו"י (כרך א' תשס"ד עמ' שנו"ד ד"ה ומה) שתירץ "הואיל ועדיין עומד בישנוניתו, ודעתו לחזור לישון אחר שלא אגר כוח מספיק" וכו'. ולענ"ד ליישב בקל, שמרן הבי" כתב, שלדעת הרשב"א א"צ לברך עובר לעשייתו, ולכן יוכל בשופי לברך אחר שנתו השניה כשיקום בבוקר. וע"ע בשו"ת אמרי דעת (סי' א'), ובשו"ת אבא במ (ח"א סי' ב'. מילקו"י שם).

נה. אכן נראה ליישב, דהנה לדעת הארחות חיים (והמהרי"ל), לטעם הש"ס יש לברך בבוקר על הסרת הרוח רעה, כדכתב הבי" (בסע' ט"ז) "אחר כך מצאתי כתוב בארחות חיים (הלכות נט"י סי' י"א) השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו, יש אומרים שצריך ליטול ידיו פעם אחרת כשיאור היום משום בת מלך השורה על הידים כל הלילה עד היום, וכן צריך לשפוך עליהם מים שלש פעמים" ע"כ. וכ"ד הזוה"ק (אף שיש נפק"מ ביניהם וכמבואר). והרש"ש פוסק כטעם זה, וכדעת ארחות חיים. ומודה הרש"ש לטעם זה, דכל שישן בלילה איזשהו זמן, תשוב עליו רוח הטומאה, כמדוייק בארחות חיים "משום בת מלך השורה על הידים כל הלילה עד היום". אלא שחידש הרש"ש מדעתו הרחבה, שאם בלילה "המשיך המוחין" ע"י הברכות (ובכלל זה ברכת ענט"י) תיקון חצות ועסק התורה, אז אף אם ישן שישן קבע בלילה (אחר חצות), אין בכוח הטומאה לשוב על ידיו, ולכן לא יצטרך ליטול ידיו לטעם זה (אלא מצד הנקיות, ולכן יטול בלא ברכה לדעתו, וכמבואר כ"ז בבן איש חי (תולדות סע' י"ג), ובכה"ח (סי' ד' אות נ"ב). אך אם הלך לישון אחר חצות בלא ש"המשיך המוחין", כתב שם הבן איש חי שאף הרש"ש מודה דתשוב עליו הרוח הטומאה, ולכן פסק שם שבבוקר יטול ידיו ברכה. ונמצא דהרש"ש אזיל ממש כדעת הארחות חיים והזוהר, רק שחידש שאם אחר חצות "המשיך המוחין", שוב לא תשרה עליו רוח הטומאה. ומן הסתם הרש"ש הקדוש שהיה

ממש, שעכ"פ אין לנו טעם הרא"ש (ובאמת גם טעם הרשב"א אין וכמבואר). ומכאן תמה אני על הילקו"י (כרך א') תשס"ד עמ' שנה), שהעתיק כל דברי האור לציון הנ"ל בשתיקה (ורק לעניין ברכה עם רוח טומאה כתב שאביו ביבי"א ח"ט או"ח סי' ק"ח אות י"ב השיג עליו, שהלכה כש"ס והפשטנים נגד המקובלים. ובאמת יש לתמוה לכאורה למה היב"א שהשיג שם על דברי האור לציון, לא השיג עליו גם בזה).

העולה מכל האמור

העולה מכל האמור, שמי שמתעורר משנתו באמצע הלילה, וקם לזמן קצר לאיזה צורך, ודעתו לחזור לישון עוד שינת קבע, אזי גם אם נוטל ידיו כדי להסיר הרוח רעה או להתנקות, לא יברך אז, אלא יברך רק על הנטילה של הבוקר, וכ"ד כל הפוסקים וכן המנהג, וכמבואר. וגם מי שנטל אז נטילה גמורה (בלא ברכה כאמור), מ"מ כל שחזר לישון שינת קבע בלילה, לכו"ע לא הפסיד הברכה בבוקר, ויברך ענט"י בבוקר בלי שום פקפוק, וכן המנהג.

אמנם אם דעתו כשקם באמצע הלילה ללמוד תורה או לומר תיקון חצות וכדו', אזי אף כשדעתו לחזור לישון אח"כ, לדעת הרש"ש יטול ידיו ויברך ענט"י, ויברך גם שאר ברכות השחר, ואז יאמר תיקון חצות וילמד וכו', ואז אף שחזר לישון בלילה שינת קבע, מ"מ לא יברך שוב בבוקר כלום (רק ברכת אשר יצר אם התפנה). אכן לדעת מרן השו"ע אין לו לברך על הנטילה בכה"ג, מפני שיש לחוש לדעת הרא"ש והרמב"ם וסיעתם, שאין לברך ענט"י אלא כשדעתו להתפלל ולקרוא ק"ש של שחרית, ואילו זה דעתו לשוב לישון לפני תפלת שחרית, ולכך אינו מברך כלל לדעתם. וגם לדעת הרשב"א שבבוקר נעשה האדם כבריה חדשה, נראה שאין לו לברך בכה"ג, שרק בבוקר נעשה בריה חדשה, או כשדעתו להתחיל סדר יומו, אך לא כאשר דעתו לחזור לישון שינת קבע, וכמבואר לעיל באורך. ולכן לדינא אין לברך אז. ואכן הרב בן איש חי כתב שאין המנהג כדעת הרש"ש בזה". ודלא כאור לציון הנ"ל.

שר בית הזוהר וכל רז לא אינס ליה, ידע בכוונת הזוה"ק שיש משקל לנקודת חצות לזה העניין (וע"ע בקשר גודל סי' א' אות ו' ואות ח', ודו"ק. אך ע' בברכ"י סי' מ"ז אות ה' ובהערת המהדיר שם). ואח"ז דיברתי עם ת"ח אחד שליט"א שבקי בדברי הרש"ש והמקובלים, והבנתי שאין הדברים פשוטים כלל בביאור דעת הרש"ש, וה' יאיר עיני.

נו. וז"ל (בפרשת תולדות אות י"ד) "אם לא ישן אלא עד אחר חצות, אף על גב דלפ"ד רבינו הרש"ש ז"ל יכול הוא לברך ברכות השחר אחר חצות, מ"מ כיון שדעתו לישן אחר חצות, מנהגינו הוא שלא לברך ברכות השחר אלא עד אחר הקימתו מן השינה" ע"כ.

אמנם מי שקם מוקדם מאד לפנות בוקר, ודעתו להתחיל אז סדר יומו, אם יודע שיתפנה שוב לפני התפלה, לא יברך מיד בקומו, אלא רק אחר שיתפנה לפני התפלה, אז יטול ידיו ויברך. כן ברור לענ"ד לטעם הרא"ש והרמב"ם הנ"ל, וכ"ד מרן השו"ע. וכן עולה מדברי הביאור הלכה (ריש סי' ד'). ורק אם מניח שלא יצטרך להתפנות, אז יברך על

הנטילה מוקדם בבוקר, ויסמוך על הסברא שנעשה בריה חדשה אף לפני הבוקר, כל שדעתו להתחיל סדר יומו, וכן מוכח שהבין המג"א (סי' ד' ס"ק י"ג), וכן מתבאר בשו"ע (סי' מ"ז סע' י"ג), וכן המנהג. והנראה לענ"ד כתבתי בס"ד (ומו"ר האורחותיך למדני שליט"א הסכים עימי לדינא, וכתב לפלפל בזה).

